ДЗВОНИ



ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. 5
1933
ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

ДЗВОНИ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

ЗМІСТ

5 (26)-го числа за травень 1933 р.

ПЕРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ: Річно 18 зл., піврічно 9 зл., чвертьрічно 4·50 зл. Окреме число 1·80 зл.

ЗА КОРДОНОМ: Річно 3 доляри, — Окреме число 0·30 дол.

В Чехословаччині: Річно 2.50 дол., піврічно 1·30 дол., чвертьрічно 0·70 дол.

В Румунії: Річно 500 леїв, піврічно 275 леїв, чвертьрічно 150 леїв.

Видає Видавн. Кооп. „МЕТА“. Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ.

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/II. ТЕЛ. 94-56.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС“, ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 14-78.

Уляна Кравченко.

Явися нам!

За щастя марою — в погоні —
у темноті — в гущавинах
Кривавимо долоні...
Грязкий наш шлях —
веде у низ — на дно —
яруг...
Явися нам — як Творчий Дух!
Шукаючим доріг —
дай Світла!
І як тоді —
у пятьдесятниці неділю —
надхни і розбуди —
думки достойні нас...
Дай в радості — весіллю —
сповняти діло — явно - сміло...
Збуди в серцях любови джерело,
узбрій нас в дарів сім...
Хай кріпость і знання,
і віра, і любов
не опускають нас...,
Хай невтишимий істини забаг
прямує нас — на правий шлях...
Прости! Прости
спротивлення —
відвічній правді нашій...
І безнадійність нашу нам прости!
Зійди — і запали в душі вогні —
поломінне клеймо!
Зєдинений з Вітцем і Сином
і Безначальний Творчий Дух —
зєднай нас розшматованих —
в одно —
а творчеможні —
обернемо давнеє зло —
в добро!
Минуться сльози...
І залунає верхами у вихрах —
шумлива пісня чину...

З поезій Богдана Лепкого.

Деж ті коні?

Деж ті коні, золоті копита,
Щоб дігнати молодії літа?
Щоб дігнати на тисовім мості
Й запросити їх до себе в гості?
Поступіть ви, гостоньки, будь ласка!
В мене хата і садок, як казка,
В мене мід є і вино зелене,
Тільки вас нема, нема у мене.

Вечір.

Втіхи і смутки переходять мимо,
Меркнуть очі, похиляються плечі...
Тихо, легко, нечутно і незримо
З-поза мурів висувається вечір.

В далечині.

Якіж ті вечорі сумні!
Вже сліпнуть шиби у вікні,
Я сам - на - сам.
Лиш причувається мені
За горами в далечині:
„Ходи! Я . . . там!"

Дарма.

Хотілося б когось стрінути,
Кого нема:
За руку вхопити, стиснути —
Дарма!

На вулицях трамваї, авта,
І суєтня і суєта,
І так, як вчера й нині, завтра:
Не та! Не та!

Р. Завадович.

Лицар Чину.

Із бурею на серці я спочину,
Прокинуся на лезах ярих дум;
У снах залізно світить Лицар Чину,
Як дуже „форте“ золотистих струн.

І нервів звої пружаться як змії,
Летиш за ним у фуґу бурунів;
Тобі на стрічу небо сріблом тліє
І грає пах грядучих світлих днів.

Мов хвилі грянуть ковані акорди —
А Лицар Чину в золоті стремен
Підносить ґльоб осяяний і гордий
Напругою гартованих рамен.

Гей Витязю, потужний Княже Чину,
Прийди як сон, під вихрів дужий шум,
Хай з бурею на серці я спочину,
Прокинуся на лезах ярих дум.

Хай насталю рамя твоєю сталлю,
Хай загартую твоїм гартом грудь,
Хай так як ти загорну день з хрусталю
І промощу у завтра світлу путь.

Р. Завадович.

Dies vitae.

Вийдемо зранку, як пянким кадилом
Світ молитовно приколінить Богу,
Жайвір на хмарі, як цятка чорнила
Щебетом нашу обсипле дорогу.

Тоді розкришить землю лезо плуга
У шахівницю пестру і хімерну,

Стрічкою тушу простягнеться смуга,
Золотим дрібно цяткована зерном.

Спочити сядем у південну спеку
[Тінню тополі на струджені плечі]
Випняті серцем в синяву далеку,
Де нам прийдеться заснути у вечір.

Доземно вдарять ниви жовтобокі
Обітом плоду і червінню маків,
Вітер загладить русалчині кроки,
Волошка випє синій погляд мавки.

А край мандрівки повитаєм піччю,
Як роси впадуть на курняві чола;
Там нам засвітять трираменні свічі,
Застелять ковром місце конець стола.

Тоді заквітнуть край воріт обжинки,
Стодоли випне пшеничне обилля —
Ввінчайте честю лавру і барвінку
Безсмертню розкіш труду і зусилля.

Н. Чужа.

„Мерзость Сенахерибова".

…„Eli, Eli, Lamma Sabachtani!..." Марка, XXVII.

Божком культурного сьогочасного світу є поступ. У всіх його проявах. Гаслом же світу цього — „уживати життя". Якнайбільше і якнайповніше. Кому ж потрібні стародавні, „немодерні", хоча б і посвятні колись памятки? Ясно: лише заосталим!.. Лише „обскурантам некультурного середньовіччя!"

Що, крім успішки, можуть викликати в сьогочасного „спортсмена" ті, що колись за посвятні речі брали хрест і йшли вмірати в боях, в тяжких мандрівках, в неволі музулманській? Всі ті сіньори, духовенство, прості вояки, і вчені, і менестрелі, і не один король з тих, що їх тоді (не тепер!) вважали за найшляхетніших? І лицар та герой леґенд-Ричард, Левяче Серце? І Людовик французький — Святий, що здобув собі місце на вівтарях?..

Давно вже це було. Тоді, коли ще існували такі „дурниці", як пошана й узнання шляхетного супротивника. Коли володарі

бусурменські схиляли голови перед королем-християнином, що служив хворим на страшну моровицю, аж поки й сам не підляг неминучій смерті. Тоді, як „темний“ Орієнт не знав ще славного поступу американців, що навчили багатьох добрих речей Західню Европу, починаючи від „системи витискування поту“ й кінчаючи потопленням предметів поживи перед очима міліонів голодуючих безробітних.

Все це — тоді.

Тепер же благословенний модерний американсько-европейський поступ вже просвітив і темний Схід. Це досить виразно показують фраґменти з памятної книжки сьогочасного мандрівника — П є р а Г у м б у р а, близького приятеля модного сьогодні письменника Андре Моруа.

— „Я їхав до Тіберіяди, до Бетанії повний пошани й глибоко схвильований“ говорить він, — „і ось що побачив“.

„Тіберіяда“.

„На березі Тіберіяди — касино. На сцені — бо ж є там і сцена — одягається співачка. Певніше: роздягається, на-квап, за дірчастим, як сито, параваном. Видно, як, мов прачка білизну, — розвішує на розтягнений шнур свою благеньку одежинку. Бринькає ґітара. „Артистка“, прикрашена блистками, танечними кроками вискакує на сцену. Невміло. Незграбно. Але — „по европейському“. Потім вже природнім, своїм „арабським“ голосом, горловим і трохи хрипким виспівує про принади арабської героїні Зануби. Ви гадаєте, що та Зануба воювала разом з Пророком? Ходила на прощу до Меки? — Ні! Вона заслужилась далеко героїчнішим вчинком: вона обстригла свої коси... „мікадо!“ „бубікопф...“

Тим часом в залі метушня: то анґлійський полісмен виводить геть трьох арабів.

— Не турбуйтесь! — заспокоює господар своїх клієнтів у шиночку. — Це — Ахмет... продавав кокаїн...

А там, десь у синім сутінку прочани співають побожні канти. Тихо, тихенько, щоб не перешкаджати своїми заосталими „забобонами“ культурній забаві...

Йордан.

Повний мулу, каламутний Йордан. Мертва ріка витікає з Тіберіядського Озера й тече в Мертве Море, котре жадібно її випиває.

Жидівське товариство ставить вже й тут касино. Нащо ж марнувати час і місце, коли ж стільки туристів відвідують „цікаву місцевість“?! До того ж є тут і теплі джерела. А їх можна використати.

Пейзаж тут — одинокий в світі.

В ранішній імлі, в далені, на озері співають рибалки. Такі ж самі, як і Симон-Петр. Як видина тануть в блакиті — Магдала

й Капернаум. Дикі, мертві береги Йордану. Вода ж пливе країною, що нагадує відомі „пейзажі з місяця“ з гострими, понурими скелями та камінням. Рослинність тут вимерла ще перед сотками літ.

Та ж підприємчиве населення не марнує часу на розглядання краєвидів. Зрештою, як і скрізь на світі. Поки ще росте жидівське касино, продавач лімоняди вже вибудував собі деревляну шопу на березі святої ріки. Тут може відвідувач напитись навіть теплуватого пива, дуже розповсюдженого в Палестині. А при цій нагоді може й замовити собі „на памятку“ пляшку води, якою Св. Іван Христитель христив своїх учнів. Пляшка закоркована, запечатана. Напис в трьох мовах повідомляє, що це, „вода на експорт“, а трохи нижче, що це, „Переварена Йорданська вода“.

Не лише культурно, а й гиґієнічно!

При гробі Господньому.

За десять хвилин ходи від Святого Гробу, за пятнадцять— від Стіни Плачу та в двадцятьох від Долини Йосафатової — знову кафе. Навіть дуже гарне кафе. З пивом, звичайно; з франкфуртськими ковбасами, сосисками, замороженим кремом. Як у Берліні. Як у Парижі. Або, як у Ню-Йорку.

Довкола — „Новий Єрусалим“. Той, що поставлено його з цементу, заліза й бетону. Той, що ввесь гучить від цокання писальних машинок.

Всі мови перемішано тут. Як і коло того Гробу, „з якого взяли Господа“.

Тільки ж коло Святого Гробу ніхто на мови не зважає. Кожен у власній виливає свої болісті й турботи. Всі вони там — лише струмочки людських сліз, що вливаються в море Божого Милосердя...

В кафе ж Нового Єрусалиму сходяться сіоністи, що... „тужать по батьківщині“. Збіраються сюди послухати рідних їм звуків: „На хвилях Дунаю“. Ті, що вчора ще говорили по московському, німецькому, еспанському, — сьогодні вже намагаються переказувати радіограми мовою гебрайською...

В Гетсеманському Саду плачуть дзвони вечірнього Ангелюса.

А тут радіо вигукує новини з бурси, точну годину, потім гратиме — „Корневільські дзвони“.

В два кроки звідси — „танечні сальони“ — „Король Давид“. Там саме тепер година чаю і танців.

Єрусалим танцює...

Лише донедавні руїни та кілька мечетів живуть ще колишніми згадками. Живуть часами минулими, коли ще не закидано порожніми коробками від сардинок навіть підніжжя пірамід. Коли ще був „Велик Аллах“, а його пророком ще не був...“

Прошу, підставте самі найменння...

„Les Annales“ з 20. січня, 1933.

Борис Лисянський.

* * *

Паліть старий наш Пантеон,
Руйнуйте наші Колізеї;
Будуйте свій кривавий трон,
Свої химерницькі ідеї!

З льохів підступного Кремля
Несіть дикунства заповіти;
Пролляту кров свята земля
У запашні оберне квіти!

І зацвіте наш тихий гай,
І пишно знов зазеленіє;
На місце пекла встане рай
І сонцем правди заяснiє!

Киднир.

Голе Ельдорадо.

Як повідомляли ґазети, більшовицьк економісти розробили плян експльоатаці людського волосся для промислових цілей.

Як були комбіди, а потім колхози, —
Поздихали вівці, барани і кози!
Поздихали всюди по степах верблюди,
А як що й не здохло, то поїли люди.
І не стало шерсти, і не стало вовни,
І настало в радах безволосся повне:
Ні кожуха сшити, ні сукна зробити,
Ані тої повсти на фолюшах збити...

Сполошилась влада. Загреміли віча.
Загули всі мови, говірки й наріччя.
На селян недбалих, на селян оспалих
Всенькі „Правди“ й „Вісти“ яструбами впали
І счинили репет, веремію дику, —
І було там ґвалту! І було ж там крику!..

А що криком-риком не поліпшиш справи,
То взялись шукати способів направи.
І була то праця видатна й корисна,

Бо Москва дотепна і на штуки змисна.
Не гадала довго, — й діло повелося,
Бо знайшла відразу джерело волосся.
І негайно склала голосні декрети:
„Буде шерсть і вовна на повсті й верети!
А для того мають стрижії радянські
Обчикрижить патли й чуби громадянські.“

Аж тоді дізнались безталанні люди,
Що мудріші вівці, барани й верблюди,
І цапи, і кози, ярчуки, ягниці,
Що сконавши тліють у сирій землиці.
Бо як стали стригти пелехи та чуби,
То від скуби й смику розхитались зуби!
А як соц-змагання почали артілі,
То голили, гицлі, все, що є на тілі.
Не зважали зовсім на благальні речі,
На літа юнацькі, на літа старечі,
Ні на стан малженський, ні на встид дівочий,
А скубли, що вздріли їх захланні очі.
То нема поняття, ані того знання,
Що було там писку, молитов, благання.
Не було ж бо ножиць, ні бритов в державі,
А пускали в діло шкрябаки іржаві.
Примножала муки ще і та завада,
Що до праці мила не давала влада:
Раз тому, що шкода і волосся б гнило,
А по-друге, зїли б голярі все мило.
Але найважніша тут причина та є,
Що в совдепах мила взагалі немає!

Тож на-сухо дерли шкрябаки іржаві, —
Пархи, чи не пархи, аби зиск державі,
Аби шерсти й вовни наскубати здобіль.
І ні хлоп, ні баба, ні радянський нобіль
Не втікли, сердешні, від тяжкої долі,
Ставши всі, як бубни, досконало голі.
Тож не буде кривди тим дотепним радам,
Що назвав я край їх „Голим Ельдорадом“.

— — — — — — — — — — — —

А ви, промисловці і державні мужі,
Не глузуйте з того і не смійтесь дуже.
Бо ніхто не знає, як то буде з вами,
Чи не будуть дерти і вас шкрябаками.
А тому старайтесь і за вівці дбати,
Щоб не треба було вас самих скубати!

З творчости молодих.

Катря Матейко,
членка Мар. Друж. Студенток.

Акорди душі.

Розсмійся молоде! — І, смійся юно — буйно — золотодзвонно.
Твій шлях життя щойно почався — і біжить — ген — ген...
В твоїх очах веселка золотих надій, а в серці ясний бальдахим блакитнього неба. Переживаєш Весну Душі, хоча по стежці нестримного болю йдеш.
Є хвилі — жемчуги — в нетрах Твоєї Душі,
в яких вона чується високо над життям.
І дивиться на все з висот, як саме світло.
Це хвилі — тремтіння дужі — хвилі Божественної Лелійної постаті Її.
І тоді на струнах Твоєї душі ворушиться любов до Пречистої.
Любов, що життєвому небу не знає стриму, не знає меж —
І любиш Її:
В розкішних півснах весняних —
В мрії золотих усміхів барвистих квіток —
В драмі вітру степового —
В жемчугах води — срібнолентого потічка —
В стихії сталевих пісень...
. . . Пречиста — це акорд Твоєї Душі.

І любиш Її:
В храмі великої бурі —
В творчій силі безсмертнього Буття —
В життєвому смутку невимовному —
В серпанку безмежньої туги за леґендою щастя золотого —
. . . Пречиста — це настрій Твоєї Душі.

І любиш Її:
В поезії ранку —
В мрійливому сяєві розкішнього сонця, —
В леготі весни кучерявої —
В шепоті шовкових трав —
В казочці дрімучого ліса про сили космосові —
. . . Пречиста — це безсмертній захват Твоєї Душі.

Такі хвилі мають дивний чар і дивну тайну в собі.
Хвилі, що пахнуть, мов євшан зілля і солодким дурманом опянюють серце.
Такі хвилі мають у собі мягкість материнських долонь Пречистої.
О! Чаре Великої Хвилі! Містеріє, що зворушуєш закаменілу й відчужену душу.
Тайно, що розбиваєш кордонні межі, крати і замки.
О, Чаре, Містеріє, — Тайно!

Зійди сьогодні і між нас!
Ось ми — молоді — веселий буйний потік весняний.
Ось ми, що топчемо блудні вогні фантомів життя і ловимо хмари [у блакиті,
прийшли сюди, щоб Твої руки, Велика Містеріє, настроїли нас, як арфу до Великої Любови.
Прийди намережана міліонами золотих струн в убогу хатину [наших душ;
Із трепотом золотого мотиля ждемо на Тебе.
Прийди!
І дай нам ці времена важкі жорстокі, коли відважуть Правду кількістю заліза таке серце, щоб як залізо було.
В ті времена, що слухають грому, таку міць й силу, як сила [хуртовини.
В ті часи, що перетоплюють вогнем цілу земську кулю таку [любов, що
перейшла б нас, наших ближніх — нас усіх.
Тож смійся Молоде!
З недолі, з мук із перешкод на Твоїх духових шляхах...
Тож смійся, Молоде, що на висоті престолів духа піднімаєш Ве- [лике
Пройдешнє і Світле Майбутнє
Про прометейські взнеслі діла —
Ти — Молоде, живеш для вічних зусиль, для боротьби за красу [Духа.
У час коли, як наче листя жене вітер часу важкі дні —
У той час, як основами Світла стрясає буревій зневіри —
У той час, Ти розхиляєш небо молодих душ над сірою мрякою [життя.
Сміло і гордо держи Пречистої Прапор,
бо під Її прапором родить Твоя душа нові пориви — нові чини і нові великі — Святі пісні.
А кругом Тебе темрява довго-вічній сон, дзвони кайдан і сірі понурі будні рабів. А Ти — тихенько по шибах часу,
сумеркові пеани про Пречисту дзвониш.
І будуєш тереми Світлого життя духа.
І Ти — під її прапором ждеш на нове життя:
З самого світла й тепла, з самих ясних промінчиків,
З самих ласкавих подихів. — Ожидаєш Великого Свята Душі.
І віриш — прийде — ожидане й вимріяне...
І таке буде гарне й поривне і таке багате, як само сонце,
як поривний захват перших юних днів.
І буде воно чарівне, як усміх золотого сонця —
І буде воно святе, як Її лелійна Постать —
І буде воно ніжне — як платочки Її душі —
І тоді — Ти співатимеш орлині пісні про Неї
І будеш молитися
Великому — Безсмертному — Святому!

Юлій Заєр.

Самко Птах.

(З чеської мови переложила *Ольга Олександра Дучимінська*).

Була хмарна ніч, як доля словацької країни. В долині ревіла буря, як завзятість монгольської орди, яка до сьогодні гнобить цей втомлений народ. Темінь була така непроглядна, що гір не добачив би. Ліси шуміли, потік вкритий піною гудів між скалами, суворий, зимний, ворожий. Тільки в однім місці піна горіла пурпурою, якби хто висипав золото і рубіни. Це падало на неї світло з отворених дверей поблизької хати. Великий огонь палав на каміннім комині широкої кухні. Там пекли на рушті цілого барана. Кількох мущин з ясними очима і строгими лицями сиділо на дерев'яній лавці і попивали з глиняних збанків. Двері стояли на розстіж. Гарячо було при цім весело тріскаючім огні, що освітлював ріку і стежку, яка вела берегом.

На цій стежці зявилася висока, худа постать молодого мужчини. Був босий і в подертім одязі. Довге, русяве волосся мягко спадало на його костисті рамена, очі — ніби синяве небо, були боязкі, мрійливі і лагідні. Сумне лице його було бліде, винищене злиднями. Від правого виска через уста, аж до правого уха, тяглася червона пружка.

Непевно задержався кілька кроків перед дверми. Не мав відваги підійти ближче. Губи його порушалися і в нічній темноті у тяжкім воздусі замість слів пронісся тихий пташачий щебет... Солодкий а сумний. Звук цей почули в біленій, ясній від огню кухні і господар вийшов на поріг. Цей голос птаха в нічній пітьмі, при надходячій бурі здивував його. Шукав птаха — а заздрів чоловіка.

— Хто це? — спитав грубим голосом і прислонив очі рукою, щоби краще бачити.

Блідий нуждар, з кривавою пружкою на лиці здригнувся. Якось болючо оглянувся довкола, як би хотів впевнитися, чи стоїть на місці, якого шукав. Очі його заплили слізьми.

Так, тут колись стояла його хатка, тут було колись його поле! І це не був жарт, а щира правда, коли йому раз сказали: „Усе, що колись твоїм було, належить тепер другим! Прийшли з Німеччини чужинці, а твій пан і наш дав їм це, що було твоє!“

— Хто це? — спитав знов грубий голос, мовою з чужим наголосом.

Блідий молодець обтер в сумерку ночі слезу. Сумний байдужий усміх дивився йому з очей, хотів щось промовити та замість слова з його уст пронеслося знов щось ніби сумний, ревний а солодкий щебет дрозда. Підступив крок ближче і ясне світло впало на його нужденну появу.

— Волоцюга! — сказав німець твердо і недовірчиво. — Пішов геть!

До господаря приступив другий чоловік і сказав з усміхом:

— Цього, нема чого боятися. Це несповна розуму. Звуть його „Птах". Він працював при будові замку. Сьогодні якраз розігнали цю товпу, яка вже скінчила будову мурів. Не потребують вже цих людей, а не знають, що з ними почати. Нічого злого не роби „Птахові", але в хату не пускай. Річ певна, мусить красти!

В руці тримав спорий кусник хліба і хоч цьому нуждареві дорікав, милосердився над ним. Кинув йому цей кусень хліба, як псові. Впав прошакові під ноги, а він думав, що це камінь і подався взад, замість схилитися по кинену милостиню. Чоловіка, який кинув цю милостиню, розгнівала ця невдяка.

— Хліба не хоче! — захвилювався — а до хати закрався би!

І тепер дійсно підоймив камінь і кинув ним у прошака. Влучив його в рамя. З уст бідного вийшов голос радше подібний до скреготу птаха, як до крику чоловіка. Поволі усунувся в пітьму. Чоловіки, які були при огнищі, почули лайку і проклони товариша. Вийшли на пів тверезі і почали будьто зі злости, будь зі сміхом збирати грудки землі і закидувати ними з доріканням бідного, ніби градом куль. Самко Птах, почав швидко утікати.

Тікав здовж ріки, доки стало йому віддиху. Вкінці оглянувся і побачив, що вже не гонять його. Ніч захистила безталанного перед людською злобою. Буря гуділа і дощ лив, як з цебра, та Самкові миліший був рев бурі, як крик лихих людей. Знав, де находиться: близько не дуже глибокої печери в скелі. Знав добре, що там є мягкий мох і ввійшов. Тут знайшов захист перед бурею. Сів тихо на землю й опер голову до скали. Руки опали йому на коліна. Довго відпочивав ніби оголомшений, без ніякої думки. Коли успокоївся трохи і кров перестала у висках стукати, а серце перестало так прикро до ребер товчи, спитав себе зі смутком:

— Куди йти?

Та в душі не було на це відповіди. Світ його існування і щастя був замкнений у цім ліснім затишші, де він родився. Тут родився його батько і батько його батька. В он цім затишку над рікою, де довкола на високих збочах тихо стояли задумані тисячелітні дерева, повні гнізд птахів. Шуміли та колисалися пахучі та гамірні, а їх великі тіни падали на мягку траву, засіяну білими та жовтими зірками квіток!

Для Самка, був це цілий світ.

Границями його були верхи Татр, які сягали аж під небо. Над ними плили облаки, а їх могучі чола бив могучими крилами вихор і з глибини яких били шумлячі срібні джерельця. За Татрами — мабуть вже не було нічого. Але хоч би й був найкращий світ, Самко любив тільки отсю гарну закутину, в якій вздрів світло сонця і лиця своїх родичів. Куточок цей був затишний ніби гніздочко.

Над берегом ріки стояла біла хатка, а за нею хвилювали два маленькі загончики, розділені потічком і рядом вільх. Один зі загоньчиків синенький, де цвів лен, другий золотий, де дозрівало жито. При дверях хатки сиділа все через ціле літо його прабабка і пряла.

Весною управляв Самко сам старанно ті загончики. Запрягався до плуга, як батько його перед ним, а прабабка відложивши куделю — орала. Її довге, біле як молоко волосся грало з вітром, як грива, а її повний, до цеї пори сильний голос благословив сірій землиці, яка дихала свіжим запахом і обіцяла статком хліба. Прабабуня була мудра і свята. Розуміла мову лісних птахів і від них дізналася великих тайн. Самко починав розуміти їх щебет і вмів балакати з ними. Вмів співати як дрозд, лящати мов соловій, свистати як кос. Вмів навіть наслідувати голос орлів. Часто вдирався аж до їхніх гнізд на верхах Татр. Нераз, коли висів в небезпеці життя над провалами, на дні яких шуміли води — а межи хмарами тривога виривала йому з губ такі самі голоси, які видавали орли, бючи крилами в страсі за своїх молодих, які Самко гладив у гнізді. Та зайвий був їх страх. Самко ніколи не зробив би кривди живій тварині, жукові і мишці, ні пташині. Його знав темний ліс і соняшна левада і любили його. Птахи були його приятелями. Ні один не полошився, як Самко зближався до них, навпаки радо зліталися д'ньому, як тільки його заздріли. Літом, у його прогульках товаришили йому зяблиці і дрозди. Коли сідав на порозі хатки, щоби покріпитися, прилітали коси на гостину й їли з ним з одної миски. На полі, коли тягнув плуг, літав попри нього жайворонок здовж борозни і співав йому. Самко любив жайворонка найбільше зі всіх своїх крилатих приятелів. Прецінь жайворонок зі всіх птахів виявив найбільш серця Ісусові, якого життя знав Самко добре з уст прабабуні.

У хвилі воскресення Христового ликувала вся пташина. В часі, коли Він лежав у гробі, сумно мовчали, а тепер просили Христа-Бога, щоби могли з ним остати на віки. Коли Христос возносився на небо, вони летіли за ним все вище і вище. Та дрібні крильця почали умлівати і вони падали у низ один по другім. Остав тільки один жайворонок. Той летів ще навіть тоді, коли вже орел не мав сили і не міг вище летіти. І ця утла тварина була так віддана Богові-Чоловікові, що через надхніння осягнула силу більшу від орла. Перемогла його в леті. Та коли долетів вже близько сонця, то ця небесна ватра осмалила йому крильця так жорстоко, що бідачисько ранений впав вкінці у траву, відки ще слав свою пісню в простір на здогін Ісусові... ясну як срібло, пробиваючу блакить неба, проміння світлости. І скільки разів жайворонок сів Самкові на руку, то він зворушений цілував ці осмалені крильця. Щебет, яким Самко розмовляв з пташиною про свої почування, мав небесну солодь і розмах жайворонної пісні.

Горлицю, теж особливо любив Самко. Це тому, що Христос-Дитя грався нею в колисці. Раз Пречиста привязала її своїм опалевим поясом за шийку, щоби не втікла Божій Дитинці і від того часу на шийці пташини остала памятка: мінлива пружка. Мабуть тому горлиця так гарно і радо сміється. Пригадує собі ці хвилини, коли рожевим дзьобиком могла дотикати ще рожевішого тільця Володаря світів. Цього тіла, яке пізніше мало стати жертвою мук, за наше спасення.

Про це все знав Самко від прабабуні. Вона розуміла мову лісних птахів і від них довідалася тайну вічного життя. Тайну цю, з якої сама не хотіла користати, хотіла повірити колись батькові Самка. Та — надто довго роздумувала над цим, чи вічне життя є щастям на землі, чи тягарем. Роздумувала над цим так довго, аж одного вечора зявилися в лісній закутині при білій хатці дикі їздці. І зі жартів вбили господаря, батька Самкового. Жінка його збожеволіла з тривоги, коли гаряча кров чоловіка вдарила їй в лице. Ніби полохлива ланя блукала горами і долинами, а її ридання продиралися крізь синяву неба. Скаржилася так довго, док їй не трісло серце.

Самко, тоді ще мізерне хлопя остав при бабусі, як одинокий нащадок цілої родини. Ріс з птахами і деревами далеко від людей, яких бачив лиш мигом, ніби зникаючі привиди. Прабабка вчила його багато речей. Але таємниці вічного життя не повірила йому. Її сумна душа надто відчувала тягар земського буття і знала надто певно, що для кожного мусить надійти чорний день недолі. А її тяжка тінь паде на слабе світло нашого життя. Вона ніколи не пропадає. І хіба ж можна назвати щастям тягнення за собою безпросвітної хмари болючих споминів?

Чорний день недолі! Як для всіх, настав він і для бідного Самка. Мав тоді може пятнадцять років.

Одного разу під вечір зявилися нечайво в лісній закутині над рікою, дикі їздці. Сказали Самкові, що не тільки він, але і цей божий ліс, це любе золоте поле, ця біла хатка і взагалі усе, як сягнути оком — це все належить ніби то до якогось пана. Цей пан, якраз тепер потребує Самка і він мусить іти з ними. Підчас цеї розмови прибуло ще більше їздців, які перед собою гнали, ніби стадо, цілу юрбу людей, повязаних зі собою мотузами, а понад їхніми головами посвистували бичі.

Один з їздців зліз з коня і приступив з путами. Самко здивований видав зі себе дивний голос ніби скрегіт орла. Вхопив за сокиру, щоби боронитися, як перед нападом вовків. Та побороли його легко зі строгим сміхом. Бабка клякнула і проклинала розбишак та в шаленій розпуці кинулася на них, вони підпалили хатку і кинули стареньку в полумя. Пропала марно! А з нею усі ластівки, що гніздилися під стріхою, усі горлиці, що сміялися в сінях. Звязаний Самко дивився на цю страшну подію, закамянілий в страху.

На другий день почався831 вируб лісів на збочах. Самко і ці нещасливці, повязані мотузами, мусіли звалювати пні старих ясе-

нів та сосен, ялиць та дубів... Звалювати зелені стовпи, порослі мохом цеї святині, де він ріс. Вистрашені птахи тікали з родинних гнізд, які падали в порох... А їхній нещасний приятель мусів помагати волічи зрубані дерева до стрімких стоків, по яких котилися глибоко, глибоко в діл. Чув стогін цих велитнів відвічних борів, чув лоскіт і гудіння, як зсувалися у проваллє і там лежали мов трупи. Йому рвалося серце. Дивився, як птахи підлітали на найвищі вершки, на соняшні, гірські височини... Дивився на попіл хатки, серед якого білів кістяк його бабусі... Дивився на стратоване поле, що на нім тепер неслися коні цих дикунів і не розумів нічого. За що Бог так скарав його? Чи може земля, на якій уродився була проклята на віки вічні? І чи на кожнім її сині спочила часть проклону? Мабуть, що так!

Рабівники його не давали йому багато часу до думання. Пігнали його з цілою юрбою народу, тріскаючи батогами.

Не довго дізнався, до чого потребував його пан, якого був власністю. Будовано величезний, могутній замок — твердиню, відки мав йти пострах на цілу околицю. Твердиня мала стояти на високій скалі, щоби нарід цеї землі, який стогнав у ярмі неволі, здалека вже бачив, кому треба кланятися. Самка і тих других нещасливців стягнено сюди, щоб їх ужити до будови. Вмирали з перевтоми і праці і плели самі на себе бич.

Пять років стогнав Самко в цій недолі. Будував мури і лупав камені в каміньоломах. Весь час не був людиною, а робучим волом. У цих ломах, цих мурах і валах похоронив свою молодечу силу, весну свойого життя, усю радість існовання.

Працював більше як другі, бо не вмів боронитися, а навіть товариші недолі мучили його та використовували. Так, як їх мучили їхні пани, так вони мучили Самка. Уживали його до своїх послуг і скидали на нього свою працю. Крім цього одні і другі вічно насмівалися з нього. Мови в нього не було людської, плинної, бо завсігди жив більше з птахами як людьми. Кожне його зідхання замінялося в сумний, тихий щебет дрозда. Тут зломи он цих німих скал, які він окропив кровю своїх рук, більше його розуміли, як людські серця. Серця ці затвердли в несправедливості з причини переболілих кривд. Назвали його з погордою „Самко Птах“, а він радо приняв цю назву. У вічних мріях про минуле щастя, усе згадував з тугою цих приятелів в пірю, другів свойого дитинства серед борів. Цей спомин кріпив його так, що сучасну недолю легче йому було пережити. Вони, он ці співаки, з соняшними зіницями були досі вільні і щасливі! А хто зна, чи і він ще коли до них не верне!...

Часом крізь сон добувався з його уст якийсь зворушуючий щебет... Тоді, йому здавалося, що в нього крила і він летить на сині верхи Татр, які так простяглися до сонця . . . до неба... На ці верхи, де гніздяться орли, і відки бють та спливають ці срібні струї, з котрих пють коси, дрозди і лісові голуби!

А коли його будили грубими словами і гонили до праці, то назва „Птах“, була йому солодкою потіхою... Ніби радісна обі-

цянка звеніла ця назва, вмішана у цю хвилю сірих слів без серця.

Так минуло йому довгих пять літ, повних терпіння і — замок був вибудований. Що почати тепер з людьми, які будували його? Нічого іншого — хіба розігнати. Нехай собі шукають далеких сторін, де би могли вмирати! Коли юрба зібралася під твердинею, чекаючи розказів пана, впали між них дикі посіпаки на конях. Коні тратували людей копитами, а удари бичів досягали тікаючих. Один жорстокий удар упав на лице Самка і вирив на нім криваву пружку, як памятку і пятно неволі.

За що цей чоловік мене бє? — думав Самко, виючись з болю, та втираючи кров і сльози. Підніс очі до неба, та — нагло згадав його дорогі рани й замовк. По хвилі в душі його заясніла радість. Вигнали його! Значиться був вільний і міг іти куди лиш захоче! Піде там у цю закутину, де вродився. Правда, казали йому, що там вже стоїть новий дім. Це, що колись належало до нього, пан дав другим. Але це хіба не може бути! Певна річ, що вони тільки хотіли його помучити, та посміятися з його непокою. Це не може бути правда.

Ледви доволікся там, де колись стояла його біла хатка, де колись сиділа його бабуся і пряла, вслухуючись у гамір лісних пташок. Доволікся, та знайшов двір, від якого його прогнали камінням!

Лежав укритий в печері і питав себе:

— Де йти?

Та це питання було без відповіди! В голові його було мрачно і тільки хвилями, під ясність блискавки, бачив невиразні верхи стрімких Татр, довкола яких кружляли орли, і з яких били срібні води!

— Там! — шепнув до себе з блідим усміхом.

Шум дощу колисав його своїм одноманітним шепотом і Самко тихенько вснув. Це слівце „там" вийшло з його уст коротким, тихим солодким квилінням хорої пташки.

Перші рожеві проміння сонця влетіли до печери, щоби збудити Самка зі сну. Встав і вмився в річці. Знайшов трохи дозрілих суниць та черниць і втихомирив голод. Потім пішов, куди несли очі й ноги.

Йшов здовж потока в противнім напрямі від двора, де на нього вчора кидали камінням. Йшов довго, цілий день. Ніч провів під цвитучим кущем. На другий день, як вже сонце було високо, побачив невелике місто. Над містом пишалася величава церква з високими вежами та гарними ґалеріями, які були збудовані зі самих колюмн. Чим вище від землі, тим були тонші, а на них спиралися луки. Ці найвищі під самим дахом творили велику клітку, що в ній висіли дзвони і в тій хвилі святочно голосили, а їх могутній голос розпливався в чистім, золотім повітрі.

Самко, був би напевно оминув місто. Знав, що де є люди, там ждуть його насмішки, збиткування і незаслужена сліпа ненависть. Та ці, хвилюючі у просторах звуки, звали його. Дзвін був для Самка таким величезним, металевим орлом з ангельським

голосом. Був птахом живучим високо понад людською ненавистю, був сусідом хмар, другом вітрів, та, заразом був безталанним птахом увязненим, прикованим птахом, якого спів глибокий і сумний був великою скаргою. Самко звернувся у місто, де його кликав дзвін. Піде до церкви. Там певно побачить образ, білозодягненого Ісуса, в золотій авреолі... Ісуса з великими темними очима, які дивляться з ясної височини в долину, до нього в сумерки, без насмішки, з добротою, без погорди, без строгости. Уста з такого образа сміються до кожного, всміхнуться також і до Самка. Від смерти прабабусі не памятав, щоби хтось до нього усміхнувся! І в тих руках Ісуса, що благословлять світові цілому, не буде бича.

Погляд повний любови і співчуття! Якже гарно ставало на серці від самої думки!

Отже пішов у місто.

Улиці були повні святочно прибраного народу... Доми були прикрашені вінцями, а з високих дахів маяли прапори. На Самка ніхто не звертав уваги. Без лайки, без глузовання, без прикрих слів дійшов бідака дуже здивований цею великою ласкою до великої площі, де стояла ця прегарна церков, яку бачив здалека. Натовп був великий. Самко за хвилю знайшовся у такій товпі, що не міг дальше ступити ні кроку. Ледви дихав.

З розмов, яку ведено довкола, зрозумів, що значить це все.

Византійський цісар і десять королів Сходу, вертали з відвідин від римського цісаря. Туди вела їм дорога до Дунаю, по якому мали поплисти далі водою на золочених човнах, з вітрилами, шитими перлами і сріблом. За годину мали вже бути в місті. З веж добре було видно куряву, яку збивали їхні коні копитами аж під саме небо. Угорський король їхав передом зі своїм лицарством. В костелі відправлять для них богослуження і люди зложать подяку Богові, що кроки цих велитнів світу вів коло так незначного міста. В честь цих відвідин буде виписана камяна таблиця в церкві — золотими буквами. Так собі говорив народ і радів.

Але це ликування змінилося небавом в зойк страху.

Мадярська дич, на розшалілих конях залила нагло площу і почала людей звалювати з ніг. В цей спосіб робив угорський король живий килим зі своїх невільників для себе і своїх гостей, щоби їх коні не діткнули в місті ні пороху, ні болота. Так мали Богом вибрані разом зі своїми лицарями по цім мості з людських хребтів доїхати до брам церкви. Страшні удари плазом мечів і довгими батогами, закінченими залізними кільцями падали на плечі і голови цих, що не хотіли творити зі своїх тіл помосту достойним особам. Вони ж робили честь Богові через відвідини його дому. До болючого плачу жінок і голосних проклонів мущин вплітали дзвони свої глибокі голоси, повні жалю і достойности.

Від брами міста летів вже почот на величавих конях. Наперед сторожа угорського короля, з якої аж спливав бруд і зо-

лото. Турянські, на пів дикі лиця цеї шляхти були не помиті. За це їхні бороди були переплетені шнурами перел, а зі складок їх шовкових одягів сипалися насікоми і дорогі камені. За ними їхав угорський король з великим жезлом в руках. Потім на білих як молоко конях гарцювали лицарі византійського короля, постаті світлі і гарні. На прикінці зявився сам византійський цісар в оточенню десяти королів, одягнених в киреї. Цісар мав на голові тіяру блискучу діяментами і смараґдами. Одягом була йому срібна парча. Самко лежав у поросі на землі і бачив, як це все мигнуло понад ним як гарна, але зловіща комета! Бачив це все ніби крізь сон, бо небавом, під кінськими копитами стратив майже зовсім память. **(Кінець буде).**

М. Демкович-Добрянський.

Україна і Польща.

Василь Кучабський: **Україна і Польща. Отверта відповідь польському консерватистові.** Львів 1933 (1932), накладом видавничої Кооперативи „Мета“, 8°. 236 + XVI стор.

Темою книжки, як з наголовка видно, є українсько-польські взаємовідношення. Це питання є вже від ряду літ так пекуче й актуальне, що прямо дивно, як впродовж того часу не знайшло воно опрацьовання в українській публіцистичній літературі. Не лише люди, що активно беруть участь у політичнім життю, але й ті, які лиш з боку інтересуються питаннями громадського характеру, відчували прикро брак основної публікації якраз на цю тему. І коли така праця зявляється щойно в 15. році існування сучасної Польщі, а з тим і українсько-польської проблеми в новім її виді, то це вказує, що поле дійсної публіцистики, себто такої, яка при помочі наукового апарату розробляє актуальні політичні питання, лежить ще облогом. Замість того бушують в ділянці публіцистики і надають їй тон та рівень з одного боку речі як „Листи до правителя України“ з їх звеликим примітивізмом, з другого ж речі як „Колтунський консерватизм“ і їм подібні, що можуть бути хіба типовим прикладом найгіршої публіцистики, позбутої всяких меж пристойности. Очевидно, як довго така „публіцистика“ буде в нас паношитися, або іншими словами, доки українське громадянство своїми малими вимогами до політичних письменників буде уможливлювати появу таких „творів“, так довго основні і солідні публіцистичні праці будуть у нас білими круками.

До таких білих круків належить і названа книжка. Своїм рівнем і тоном відзначається позитивно в українській політичній літературі і тому творить дуже цінне її збагачення.

„Україна і Польща“ В. Кучабського є українською відповіддю на публікацію Яна Бобжинського „List otwarty do ukraińskiego konserwatysty“, яка появилася первісно в „Меті“ в 1932 р. і про що „Дзвони“ свого часу згадували. У цій відповіді, розпоряджаючи всесторонною історичною і політичною ерудицією, представив автор цілість українсько-польського питання, починаючи з XIV. століття, а кінчаючи останніми часами. Тут дістало українське громадянство вперве зясовання українсько-польських взаємин і в цім уже перша заслуга твору В. Кучабського. Правда, на теми українсько-польських справ писав Ст. Томашівський, але від його брошури „Десять літ українського питання в Польщі“ віє таким безнадійним скептицизмом чоловіка, котрий взагалі стратив усю віру в українство, що годі її зачислити до позитивних явищ. А навпаки працю „Україна і Польща“ ціхує виразний український державний спосіб мислення в повнім значінню того слова, де кожна стрічка свідчить про сильний і сформований державний світогляд у автора. Цей державний етос випливає зі світовідчування, покладеного в основу праці В. Кучабського. Через це зміст книжки виходить поза рами самого представлення українсько-польських взаємим, однак без шкоди для нього, а якраз навпаки, бо розгляд тих справ міг бути лиш тоді продуктивним, коли побудовано його на тривких засадничих заложеннях. х представленню призначив автор відповідне місце, наскільки це було потрібне для головної теми, даючи коротке представлення основних черт українського творчого консерватизму.

В основі світовідчування цього консерватизму лежить зрозуміння, що народи й одиниці приходять на світ не щоби лише жити, але щоби своє життя на землі оправдати, збагачуючи його постійними творчими зусиллями духовими і матеріяльними, підносячи його завше на чимраз вищий щабель досконалости і внутрішної тривкости, ушляхетнюючи його завсіди відповідаючими даним історичним конечностям вартостями. Тим чином творчий народ збагачує власними надбаннями світово-історичний процес, дає своє, ориґінальне пережиття космосу і робить своє існування позитивним і необхідним. В противному випадку, себто, коли його життя позбавлене творчого і героїчного моменту й він закостенів у нетворчім квієтизмі або потонув у варваризуючій життя „війні всіх проти всіх“, — тоді такий народ стає завадою або шкідником для творчих сил інших і над ним історія мовчки приходить до порядку, даючи місце тим народам, що життя порядкують і підносять. В наших часах, коли затратився змисл для творчого й ушляхетнюючого елементу й впродовж довго-тривалого розкладу в життю народів знищено всі збагачуючі життя вартості, консерватизм мусить перебрати на себе завдання творчою працею відновити і наново створити ті вартості краси, добра і героїзму, які в здорових епохах історії давали народам змисл і напрям їх життя. В виду того ціллю українського консерватизму є створення такого нового етосу, який, опираючися на реліґійності, що єдина є в змозі хоронити народи від хаосу

й озвіріння, міг би перепоїти народ тієї землі, де він ділає ідеєю нового, клясократичного (станового й аристократичного) порядку на Україні, щоби Україна, зреалізувавши той порядок у себе, могла стати порядкуючим чинником на цілім Сході Еаропи. Політика ж українського консерватизму, якщо вона має мати успіх, мусить бути реальна, себто відповідати конечностям українського життя і з них виходити, що значить відчувати найістотніші потреби українського народу і тенденції його життя. В наслідок того український консерватизм не може бути лише „заховавчим", зн. зберігати передані минувшиною певні інституції, як н. пр. приватна власність, і в той спосіб сходити на рівень матеріялістичного або опортуністичного „консерватизму", — але мусить бути здобувчим і творчим в універсальних розмірах, мусить творити такі духові вартості, які, реалізуючись на всіх ділянках суспільного життя, були б підставою нового, клясократичного порядку на світі, нової, клясократичної держави на Україні, як найвищої форми орґанізованого життя громадянства української землі.

Зі становища такого українського консерватизму дійсна „держава є інституцією етичного порядку, державу зобовязує її закон і вірність супроти її населення, держава має супроти свого населення обовязки дбайливого опікуна і справедливого судді" (116—117). На думку того ж консерватизму „здорова, орґанічна держава повстає лиш там, де серед населення відбулися передтим глибокі внутрішні державно-творчі процеси, де з бігом часу, важкими, внутрішними, позитивно-творчими, національно-культурними, соціяльно-економічними і територіяльно-політичними зусиллями вибилася на чоло народу якась культурно, соціяльно і політично точно означена, конкретна провідна верства, однородна у свому способі думання й ділання; де в цієї верстви є сильніша понад усі наші потреби й інстинкти — як ось н. пр. понад інстинкт фізичного самозбереження, або безпосереднього, опортуністично-еґоїстичного матеріяльного інтересу — потреба упорядкувати свій край своїм власним законом; де в тієї верстви існує відповідаючий її природі виразний образ - ідея, як цей порядкуючий закон, себто свій власний державний устрій, повинен виглядати; де ця верства дала в цій своїй державній ідеї оформлений вислів неоформленим і неусвідомленим ірраціональним, стихійним хотінням свого народу самопроявити себе серед інших народів світу; де потім своїм реалістичним політичним розумом і своєю впертою незломною волею чину вона виключила від впливу на свій народ всі анархічні, себто отому даному державному інтересові рідної Батьківщини ворожі елементи і в цей спосіб свій народ під свій провід внутрішно підбила, не потребуючи для своєї влади, як для доконаного факту, ніякої авторизації нпр. при помочі демократичних виборів „суверенного народу"; і вкінці, де ця верства на чолі обєднаного її творчими енерґіями народу в певний рішаючий історичний мент видала чужим окупантам свого краю прямий бій і цю зовнішню війну реальною зброєю і реальними битвами виграла". (72—73).

Кожний живий рух змагає до якнайповнішого відсепаровання себе від таких громадських рухів, які з огляду на їх внутрішні сили не є ні здоровими ні живими. І тому автор дуже виразно відмежовує цей консерватизм від того роду „консерватизмів“, що або здемократизувавшися, не виконують ніяких суспільних функцій, а стараються лиш зберігати н. пр. приватну власність, або знов, заразившися націоналістичними забобонами та не будучи в силі, як і тамті, відродити нове й духове життя народів, стали чинниками розкладу.

На такім тлі дає автор свою аналізу українсько-польських відносин. Після виказання, що в основу повстання сучасної Польщі лягла ягайлонська ідея (ідея експанзії польського народу на схід, на українські і білоруські землі) і що ця ідея була взагалі єдиною движучою силою польського народу впродовж нашого і минулого століття, приходить В. Кучабський до переконання, що це було ознакою занику в польськім народі духової творчости взагалі, а політичної зокрема, коли він не створив іншої, новим історичним вимогам Польщі відповідаючої політичної ідеї, а вдоволявся лише „спомином“ ягайлонської, що не мала вже ніякого реального примінення. В звязку з тим дає він основну критику тієї ідеї. Зазначуємо тут, що це перша взагалі з українського боку критика ягайлонської ідеї, яка впродовж літ оправдувала й мотивувала польську експанзію на схід *). Критика тим для нас цінніша, що дав її зі становища української державности автор, який посідає досконале знання всесвітної історії взагалі, а української і польської зокрема та що найважніше має змисл для істотних сил у життю народів.

В наслідок того ягайлонська ідея, як уже більше нежиттєздатна, не може бути підставою для дискусії про долю Галичини. Вихідною точкою для цього є одиноко факт, що галицька земля уконституувалася в 1918. р. у власну державу. Ця держава так з огляду на субстанцію народу як і з огляду на державнотворчі сили, що в ній ділали, не була нічим гіршою появою від нововоставшої Польщі, тільки була їй вповні рівновартним чинником. Коли мимо того вона була потім підбита і до Польщі прилучена, то це сталося завдяки місцевим полякам, з якими без втручання Польщі Галицька держава була б сама упоралася. Це доказує історичну неоправданість згаданого підбою і його неорґанічність, яка стала причиною, чому тепер після 14-літної приналежности Галичини до Польщі давний побідник з 1919. р. став у багатьох відношенням побідженим енерґіями українського народу, що нівечать досі всі польонізаційні намагання. В виду такої дійсности єдиним здоровим унормованням відносин між Галичиною і Польщею є на думку автора устроєва перебудова Річипосполитої по прикладу як це зробила Австрія в 1867. р., з полишенням наладнання взаємовідносин між українцями і поляками

***) Коли в „Вістнику“ (за березень 1933. стор. 227) пан Донцов пише що В. Кучабський консервує ягайлонську ідею, то це чести пану Донцову не приносить.**

Галичини їм же самим. Але вся траґічність українсько-польського питання лежить в тому, що оба народи в їх сьогоднішнім стані не є в силі взагалі цього полагодити. Щойно всеціле їх переродження в дусі консервативних ідей може зробити їх здібними виконати ці завдання.

Треба підчеркнути з усім притиском ще одну дуже важну сторінку праці В. Кучабського; саме він з цілою рішучістю зясовує ті причини, що роблять Галичину точкою тяжости в цілості української справи. Особливі політичні обставини підносять галицьку справу до значіння всеукраїнської взагалі. І майбутнє цілого українського народу залежить від того, чи галицькі українці найдуть можність у державнотворчій праці створити тверді підстави державного життя України. Автор порівнює сучасне значіння Галичини до того, повного великих наслідків, яке вона мала з XVI. століттю. Крім цього на підставі влучних вглядів в історію України автор стверджує, що „справа відпорности України перед Московщиною рішається не на побоєвищах українсько-московської боротьби, тільки на побоєвищах українсько-польських змагань — це є основний закон цілої історії України вже від поверх сімсот літ“ (103). Це значить, що скріплюючи свою позицію і незалежність на Заході, Україна скріплює її рівночасно і в відношенні до Московщини, а навпаки трятячи в наслідок надмірного натиску Польщі відпорну силу, попадає в залежність від Московщини. Цей історичний закон підтримує автор вповні переконуючими прикладами з історії України, починаючи XIII. століттям, а кінчаючи найновішими часами.

Це наче хребет книжки „Україна і Польща“, начеркнений грубими рисами, які зовсім не дають і найменшої уяви про повноту думок, що в ній містяться. Представлення українсько-польських взаємин тут таке вичерпуюче і всестороннє, що обширнішого по суті собі ледви чи можна було бажати. Автор порушив таку скількість ріжнородних питань, звязаних з головною темою, під аспектами минувшини й сучасности та з деякими перспективами на майбутнє, що з його публікації черпатиме як зі скарбниці кожний, хто має до тих справ відношення. Згадаємо деякі для прикладу: польонізація українських земель, польський елємент у Галичині, польська народова демократія й українці, підстави сучасної Польщі, галицько-українська держава з 1918. р. та її значіння, заінтересування Польщі в повстанню української держави та інтервенція. Особливо звертаємо увагу на це останнє, часто в нас дискутоване питання, яке находить у книжці ясну розвязку. Автор присвятив відповідну увагу і справам загальнішого, історичного характеру, як упадок Галицько-волинської держави в XIV. ст., відношення Окциденту і Византії, Орієнт і Окцидент, культура України і підстави її духовости. Питання теоретичної політики (мораль боротьби народів, повстання держав, провідні верстви, корисні й шкідливі диктатури) найшли теж своє освітлення, наскільки це було потрібне для головної теми.

В. Кучабського мало вже нагоду пізнати українське громадянство з його праць з історії державного будівництва 1918—1919. р. р. як талановитого історика, що вповні опановує предмет, добре володіє засобами історичної аналізи і має (що найважніше для доброго історика) дар історичної синтези, себто змогу інтуїтивно бачити звязки між складними історичними явищами і процесами та відділяти сутні сили в історії від несутніх; його державний етос уміє завше відріжнити державнотворчі і формуючі потуги від руйнуючих. Весь цей свій науковий апарат поставив автор на услуги зясованню українсько-польських відносин в отвертій відповіді польському консерватистові, показуючи тут, що його публіцистичні здібності зовсім не уступають перед історичними. Його „Україна і Польща" свідчить про високий европейський рівень і це дозволяє нам з повним правом поставити цю публікацію поруч „Листів до братів хліборобів", клясичного твору української політичної літератури.

З твору В. Кучабського пробивається сильний політичний темперамент автора. Його плястичний спосіб думання спричинює виразну архитектонічність його стилю. Ядерність і стислість цього стилю дозволяє віддати складні і тонкі нюанси думки, приневолюючи рівночасно читача працювати думкою разом з автором або покинути читати *). Виклад предмету ясний, льоґічний і прозорий, твердження й оцінки попереджені сильною арґументацією, яка не лишає в читача місця для сумнівів.

Не може бути двох думок про велике значіння „України і Польщі", як твору публіциста з високою політичною культурою, для піднесення політичної освіти українського громадянства і збагачення політичного українського досвіду, без чого не можна вести здорової і розумної політики. Політичний досвід даного народу міряється сумою засвоєних ним вглядів у власну політичну історію або таку ж історію інших народів; а що в нас не грішили надто великим знанням ні власної, ні чужої історії і що в звязку з тим українська наука видала мінімальне число державних істориків — то цей досвід був дуже незначний, майже ніякий. Крім цього й катеґорії політичного думання в нашім громадянстві є дуже убогі і мають не надто високий рівень. І це не дозволяло нам збагачувати цей досвід і сучасним політичним життям так власного як і інших народів. Тому треба сподіватися

*) Шановний критик цеї самої книжки в „Меті (ч. 103.) нарікає на її стиль: „Вона написана тяжким німецьким стилем, що нагадує знаного з ґімназійних часів Тита Лівія". Так оцінюють стиль Лівія в Галичині, але в Европі думають про це інакше. В передмові до німецького перекладу „Римської історії" Лівія пишеться про його мову (і спосіб писання): „Мова є з правила легко зрозуміла, пливка, часто цвітиста, зручна". (Leipzig. Verlag Ph. Reclam, стор. 6.). Взагалі Лівія вважають в Европі прекрасним оповідачем і одним з найліпших римських стилістів. (Пор. н. пр. Einführung in die Altertumswissenschaft, I. 2. Aufl., Teubner, Leipzig u. Berlin 1912. стор. 378/9). Це так мимоходом про провінціональні й европейські мірила. А коли цими другими оцінювати Лівія, то ми на порівнання п. Неполітика з „Мети" згідні. Впрочім не можна про все писати в стилю Марка Вовчка або „Народньої справи".

що люди, які ці недостачі відчувають, привитають як дуже відрадне явище появу цієї книжки. Випосажена глибокими вглядами в історію збагачує значним вкладом наш політичний досвід. А її політично-теоретична частина є в змозі ділати в напрямі підвищення політичного рівня, коли одні, яким цей світогляд відповідає, приймуть її пізнання як поширення свого горизонту, а другі, що цей світогляд відкидають, будуть поборювати його не лайкою і перекручуваннями, а тільки протиставитимуть їй свої політичні катеґорії в площині того самого високого рівня. Врешті книжка може бути прикладом, що й на Україні можна полемізувати з політичним противником, не обливаючи його помиями, а тільки в річевій дискусії мужно висловлювати думки і погляди, в які віриться, за які береться повну відповідальність і які вміється підтримати відповідними арґументами.

На кінці книжки долучено обширний зміст, що дуже влекшує користування нею.

Книжка видана під двома ріжними заголовками і двома роками: на окладинці головною назвою є „Україна і Польща", а піднаголовок з окладинки є головним заголовком на першій картці. Це ліпше на будуче оминати, бо таке вже право книжки, що вона повинна появлятися під одною візитівкою.

На закінчення маємо підставу ствердити, що ця книжка вже виявляє вплив на молоде покоління, яке шукає серіозної лектури для поширення свого політичного кругозору. Тому треба надіятися, що заінтересування нею в кругах молоді буде рости і то зі значною користю для цієї останньої, бо багато хосеннішими для поширення і поглиблення політичної освіти молодих людей мають не твори теоритичного й абстрактного характеру, які склонюють думку до абстрактного, неплідного теоретизування, тільки твори типу „Україна і Польща", що подають теоретичні пізнання в приміненню до актуальних питань реального життя.

В. Миропільський.

Уляна Кравченко.

Спроба характеристики її творчости.

(Продовження).

Наведений вірш Олексія Толстого належить до не дуже численного, але вельми характеристичного українського циклю його поезій (крім вірша „Ты знаешь край?...", до цього ж циклю належать ще такі його вірші, як „Колокольчики мои, цвѣтики степные..." — з інтересною, але не зовсім виразною, може й для самого автора, не впевні ясною історіософією, „Пустой дом", „Край ты мой, родимый край", знаменита сцена розмови московського царя Івана Грозного з послом від Стефана Баторія

українцем Гарабурдою, кілька баляд з історії старої Руси тощо[1]). Та, хоч цикль цей невеликий і взагалі, і в порівнанні до цілої поетичної спадщини О. Толстого, всетаки в поезіях його „українського циклю“ сильно виявився український елємент його душі й його світогляду. З цих поезій, так само, як і з його автобіографії, ми бачимо, що О. Толстой почував себе всетаки українцем, а бодай відчував свій звязок з Україною, з її минулим і подекуди навіть пишався своїм походженням від „останнього гетьмана України“ — Кирила Розумовського, що був його прадідом. Але „українство“ Олексія Толстого *пасивно-історичне* й при тім виразно шляхетське, аристократичне. Він кохається в чудовій природі рідного краю, в його чарівних краєвидах, вельми шанує рідну минувшину, любить і своїх земляків, — але ця любов якась пасивна, не зогріта змаганням до будь-якої активної праці на рідному грунті. Земляків-селян він бачить головно лише тоді, коли у своїх гарних строях ідуть до церкви у неділю „пестрими толпами“, коли танцюють парубки, коли плете вінок співаючи „Маруся“... Яскравіше виступають натомість „руїни гетьманського паляцу“ (але це ж уже руїни!) і спогади про славне минуле — світлі і гарні часи Володимира Вел. й Романа Галицького, і про ті бурхливі дні, коли „с Русью бились ляхи, и столько тѣл лежало средь полей... и много проливалось крови славной в честь древних прав и вѣры православной“, і про часи його предка-гетьмана, але ж це знов тільки спогади, з яких не зробив поет ніяких висновків для себе, для своєї доби, у яких не відчув обовязку безпосередно працювати для добра свого Рідного Краю, до якого не раз він рвався душею і для якого зробив аж надто мало, в порівнанні з тим, що міг би зробити.

Пригляньмося тепер ближче до віршу Уляни Кравченко. В нім спільні з віршом Толстого і розмір і почасті зміст, окремі

[1]) Згадана сцена посла Галабурди з царем Грозниим, як цілком слушно зазначив сам О. Толстой, становить найважніше, переломове місце в його трагедії „Смерть Іоанна Грознаго“. В цій сцені, яка неначе зіставляє символічно тогочасні громадянства українське (в постаті Гарабурди) й московське (в постаті Грозного), заломлюється велич, сила і могутність великого російського царя. Культурою, безмежною сміливістю, а заразом здержаністю, певністю себе й розумом нищить могутнього царя Московщини *Українець* Гарабурда (при тім Толстой яскраво підчеркує українство Гарабурди): — могутній перед цим цар, після удару, нанесеного словами й поведінкою Гарабурди, враз дрібніє й стає з великого і сильного володаря смішним і жалюгідним. При читанні цієї сцени ясно чується, що її писав українець. — Подібно ж, і в знаменитій сатирі О.Толстого „Русская исторія отъ Гостомысла“... знов таки українське, сарказм на адресу прославленої за її нібито гуманність, культурність і свободолюбність рос. цариці Катерини II, що листувалася з Вольтером і Дідро про свободу й т. ін. й слухала від них дитирамби, і —

„тотчас прикрѣпила украинцев к землѣ“...

Без сумніву, *яко українець*, писав О. Толстой і свою чудову, на жаль, нескінчену драму „Посадник“ (з історії боротьби Новгороду з Москвою). Здається навіть, що під „Новгородом“ Толстой розумів Україну й під видом боротьби Новгороду за волю й незалежність змальовував анальогічну боротьбу України.

слова й речення і основний мотив — любов до Рідного Краю. Але як *по ріжному* люблять вони свій Рідний Край, і які ріжні предмети їх захоплень! У Толстого — „дворца разрушенные своды... над дверью щит с гетманской булавою“...; у Кравченко — „хатка, біла вся, мов сніг, свячене зілля вкруг звиса з-під стріх. У Толстого — спомин про предка - „останнього гетьмана“, про Палія і Сагайдачного, про давні польсько-українські війни *„в честь древних прав“* і т ін.; у Кравченко — замість того всього „мужицька сімя“:

Там, де наш край, мужицька де сімя,
з тобою, о дитя, злинула б я!

Замісць гарних, чудових поетично-історичних спогадів — коротка, але ясна й конкретна демократична програма праці на рідному грунті[1]). — Але ще один незвичайно важний і характеристичний елємент знаходимо у вірші нашої поетки — це незвичайно зручно й правдиво поетично втілена в ньому ідея національного соборництва:

„Чи знаєш край сей, де понад Дніпром
степи і могилки лягли кругом...“
„Чи знаєш верх? Плаї щезають в млах,...
із шпилів скал перлистий здрій кипить“...
„Бескидів чар, степів урочий світ“... —

це все, таке ріжноманітне й неподібне між собою, сплітається в огненній, щирій любові поетки в єдиний суцільний національний ідеал, близький, пориваючий до безпосередньої, жертвенної праці.

---

[1]) Щоби з цих наших слів не вийшло небажане непорозуміння, вважаємо необхідним додати, що ми критично ставимося до пасивного „українства“ Ол.Толстого, основаного на аристократично історичних традиціях, саме тому, що це „українство“ було пасивне й обмежувалося любовою до рідної природи, до чарівних краєвидів України та історичними споминами й пошаною до національних і станових (шляхетських) традицій, тому, що з цієї любови до Рідної Землі й з пошани до її минулого, та з національних і родових споминів не виснув Толстой ніяких конкретних висновків, які б примусили його для цієї Рідної Землі працювати. Але самі по собі національно-історичні, станові й родові традиції ми вповні шануємо; тільки, памятаючи знамените (хоч може за часто вживане) французьке прислівя „noblesse oblige“, гадаємо, що саме ці традиції й пошана до них обовязують до праці для Рідного Краю, — а без виконання цього обовязку, всякі національно-історичні, родові й інші традиції мало що варті. — Пасивному „українству“ Толстого протиставили ми активне „демократичне“ (чи може точніше й ліпше булоб висловитися, „народолюбне“) українство У. Кравченко. В цім активнім народолюбнім українстві цінимо саме її активність і народолюбство; але до політичного демократизму й до республіканства ми особисто відносимося негативно. Зрештою, сподіваємося, що тим з наших Шан. Читачів, яким частіше доводилося читати наші скромні статті, відомо, що наш особистий політичний ідеал це християнська монархія, оперта на національно-історичних традиціях; але цей наш політичний ідеал не може й не повинен перешкоджати з можливою обєктивністю оцінювати позитивне і в прихильників інш. політичних ідеалів.

В. М.

Вкінці ще одна малесенька, але характеристична рисочка:

„*свячене зілля* вкруг звиса з-під стріх,
в світлиці скрізь глядять *святі лиця*
з іконів Миколая і Христа".

Що правда, і в О. Толстого:

...стада блеят, а колокол гудит,
и в Божій храм, увѣнчаны цвѣтами
идут казачки пестрыми рядами"...

Але в Толстого ця згадка про церковний дзвін (після згадки про стада!) і „Божій храм" якась випадкова, зовнішня, другорядна, тоді як у Кравченко „свячене зілля" і „святі лиця з ікон" займають перше місце в „білій хатці" і знову свідчать про сильний релігійний елємент творчости поетки, який тоді, у молодих літах, може був у неї більше підсвідомий, ніж свідомий, але в кожнім разі зогрівав, прикрашав і високо підносив завжди цілу її поетичну творчість.

Першовзором для віршу О. Толстого „Ты знаешь край..." був, безсумнівно „Мінйон" Гетого (порів. український переклад цього віршу панни А. С, — „Дзвони", 1932, ч. 10, с. 644—645)[1]): „Ти знаєш край, де ліс цитрин цвіте"... Але в той час, коли великий німецький поет-космополіт оспівував у свому вірші красу Італії та своє захоплення й стремління до неї, Толстой, як ми бачили, дав вислів у своїм вірші своїм українським патріотичним почуванням. Згаданий вірш Гетого був, без сумніву, знаний також У. Кравченко; але вплив Гетового віршу на вірш Кравченко був ще менший, ніж вплив віршу О. Толстого. Деяку подібність мають справді отсі рядки:

у Гетого (перекл. А. С.):	у Кравченко:
Ти знаєш шпиль і плай геть-геть з-під хмар?	Чи знаєш верх? Плаї щезають в млах,
В тумані мул шука' стежин в чагар...	йде в полонину з турмою ватаг —
. . . .	медвідь у дебрі темній муркотить
гремить скала і рвійна хвиля гень...	із шпилів скал перлистий здрій кипить.

Подібність, зрештою, як бачимо, більше зовнішня, та й взагалі не така вже дуже велика. Від німецького аристократа-космополита Гетого Кравченко стояла ще далі, як від українського аристократа, перенятого пасивно-історичним патріотизмом О. Толстого. Вона навіть *прямо протиставляє* свої патріотично-народолюбні стремління й почування космопо-

[1]) Вірш „Мінйон" Гетого в українській літературі взагалі діждався дуже багато перекладів, переспівів, наслідувань, саме Б. Дідицького (1855 р.), Й. Федьковича (1861), М. Устіяновича (1866), В. Коцовського (1885), В. Масляка (1886), І. Гавришкевича (1890), П. Куліша (1890) і другий з 1897 р., Б. Лепкого з 1922 р. і 1932 р., Д. Загули (1923), М. Чернявського (1928), Ю. Шкрумеляка (1928), А. С-ої (1932) і один переклад без подання перекладчика ще з 1897 р.: Гл. про це В. Дорошенко: Гете в укр. перекладах, переспівах та наслідуваннях, Львів 1932.

літично.аристократичним стремлінням і почуванням Ґетого. Коли великий німецький поет стремить туди, „де ліс цитрин цвіте, оранжів сад горить..., *де тихий мирт і лавр високий снить*“...,— наша поетка з особливим притиском зазначує:

„*не там де лавр стремить, де мирт цвіте,*
не в край Італії мій дух лине . . . . —
. . . Там, де *наш край,* мужицька де сімя,
з тобою, о дитя, злинула б я!“

Подібних прикладів цілком оригінального й своєрідного перетворювання ніби-позичених мотивів і форм у творчості У. Кравченко можна би вказати чимало. Навіть найвизначніші поети не робили на неї непереможного, упокорюючого впливу. Вона була „в с е с о б о ю“, й „наслідування“ інших поетів обмежуються в неї лише до деяких маловажних, зовнішніх „запозичень“.

Наскрізь своєрідна вдача нашої поетки не піддавалася перерібці на чужий взірець. Занадто яскравою була вона особистістю, аби улягти стороннім впливам, аби справді наслідувати.

Ось ще два вельми характеристичні поетичні свідоцтва цієї яскравої й своєрідної, свідомої себе індивідуальности поетки, дві її досі недруковані „поезії в прозі“, писані ще майже в початках її літературної діяльности (в 1881. й 1883. рр.):

„Дивний мій цілий світогляд — дивний та інший, як у тих, що мене окружають...

Чим вища душа, тим і більша її індивідуальність... Sui generis... Кришталь, як індивідуальність, велике значіння в фільософії природи має...

Читаю Шевченка, але писати т а к не пишу — хоч кажуть, що молоді поети наслідують його... Не переймаюся, *не наслідую нікого:* нічого не напишу, не скажу; або скажу, коли знайду мову на це, що у душі моїй від літ залягає... Кипучою лявою слова попливуть; я правду терпінням добула. — Стиль це чоловік, це індивідуалізм... отже не можу піддатися впливові Шевченка, Федьковича...

Душа моя, хоч — нарід свій люблю, причарована — похилилась задивлена в інакше зеркало, містичних сфер сягає..., де рішається бій чорних і білих янголів... де укриті загадки почину“.

1883.

* * *

„Собою я...
Коли б мусіла бути іншою,
жаль було б мені себе самої.
не жила б я — коли б мусіла
бути не собою — а іншою...
Фалшу, маски ненавиджу... й
такою хочу бути, якою душа моя —
Коли б іншою явитися доводилося —
марніла б я, як квітка без роси...

без волі для дум моїх вянула б я
скоро-скоро...
Я все собою, — і при дрібницях
буденщини — звернений зір мій
і думка моя в майбутні дні...“

1881.

Ця особлива своєрідність, неугнута оригінальність У. Кравченко проходить через цілу її поетичну діяльність, а в значній мірі здається й через її життя. Хто знає, чи не з цього джерела походили й ріжні прикрості її життя, але з цього ж джерела випливає головно й вартість її поезії, в якій сполучується готовість до жертви особистими приємностями й особистим щастям для інших людей, для Рідного Краю, для вищої правди з непохитною, міцною вірністю своїм ідеалам. Зясувавши отсю основну рису в творчості й характері нашої Поетки, ми зможемо тепер, як нам здається, вірніше і ясніше зрозуміти її поетичний розвиток, передовсім уникнемо помилкового перебільшування ріжних сторонніх впливів на неї та однобічного підчеркнення в її поетичнім розвитку й поетичній творчості значіння „феміністичної ідеї“, звязків із гуртком драгоманівців і т. ін.

(Далі буде).

Др. В. Левицький.

В пятьдесятьліття смерти

Ріхарда Ваґнера.

(23. травня 1813 — 13. лютня 1883)

В році 1913. обходила Німеччина бадьорий ювилей, столітні роковини народження Вагнера. Весь мистецький світ взяв тоді масову участь у святі і зазначив, скільки тривких і непонятих цінностей дав Вагнер у своїй творчості для цілого людства. З цієї нагоди подав я українській суспільності (в „Руслані“ ч. 221, 222, 223, 224, 225, з 1913 р.) загальний образ творчости великого німецького мистця тонів.

В біжучому році обходила Німеччина більше понурий ювилей, пятьдесятьлітні роковини смерти Вагнера. Не лишень самі роковини вплинули на понурий настрій свята; доля німецького народу, розбитого й упокореного причинилася також до цього; не стало в німецькім народі одної збірної сильної й непохитної душі, а над масами господарить світоглядний, многодушний хаос. Длятого свято мистця тонів, речника арійської культури й християнського ідеалізму, випало однобічно й офіціяльно, а не було живою потребою збірної душі так, як в 1913 р.

З нагоди пятьдесятьліття смерти хочу дати нашій суспільності образ духовости великого генія. Був він майже однолітком

Шевченка і переходив майже подібні шляхи життєвого розвою. На провесні народів уважав староримський республіканський устрій за найкращий суспільний лад і на його службу віддав увесь свій засіб енергії й цілу свою романтично-революційну уяву, виявляючи свою творчість у традиційних межах. Його опера „Рієнці", та „Літаючий Голяндець" це перші кращі витвори молодецького романтизму, наставленого до бунтарсько-революційних виступів. Мистець перейнився тут ідейною стороною творчости так дуже, що не мав часу й не вмів ще усамостійнитися музично: його музика повертається в межах традиційної, переважно італійської опери, так щодо формальної будови, як і шодо музичних засобів. Длятого не найшли собі тоді ці твори загального признання, але мистець не зневірювався. В його душі вилонилася нова сила, животворна й підоймова: це любов свята, чиста й беззастережна, яка може спасти чоловіка зі зачарованого колеса заклятої традиції й конвенціональної дійсности. З цього духового заложення вийшли нові опери „Тангайзер" і „Льогенгрін". Оба ці твори це вияви його мистецького наставлення, зачеркуючі питоменності його музичного світоглядіння: музика мусить переобразуватися в начальну самостійницьку творчиню, в постійну володарку життєвої дійсности й мистецького уложення, всі прочі мистецтва, як поезія і вимова, танець і ритміка, живописання й різба стаються конечним доповненням музичного запотребовання. Вагнер сотворив співодраму або музичну драму, в котрій зірвав з формальним виріжнюванням речітатива, арій та пісень, а взявся переводити внутрішню координацію між словом і мельодією: слово-мова це зовнішний скупий вислів переживання, вислів переживання це дрогання душі, мистецькою функцією цього дрогання є мова тонів й ритміка, є співодрама. У співодрамі затирається межа між мовою і співом, між життям і мистецтвом, між дійсністю і поезією, всюди виступає стихійна одність і доцільна тяглість, якийнебудь дефект частинки загрожує цілості.

Життя Тангайзера, співака з Вартбургу й любимця Венери, та життя Льогенгріна, лицаря св. Гралю в Гральбурґу — це одна велика, многоакордова, безперервна музика, яка кінчиться зараз, коли одна струна прорветься, бо вона і здвигається по законам природи і на їх приказ кінчиться. Вагнер сотворив новий напрям у музиці; а тому, що в нього затиралася ріжниця між теорією і практикою, він хотів переобразовувати також життя.

Сучасне життя — носить на собі печать жидівської корупції, пятно семітського світоглядіння, гниль суспільного зматеріялізовання; тому відсуджує Вагнер жидів від своєї й від майбутньої музики, яку в цілості ставляє на службу революції. Королівсько-саський надворний хороводець кинувся з весною народів у вир революції так, як наш духовий організатор Кирило-Методіївського братства; перед тюрмою й німецьким Сибіром спасся Вагнер утечею за границю, де прийшлося йому довгий час скитатися на еміґрації.

Еміграція перетворила духову розбудову мистця. Він переконався, що і республіканська Франція, і монархічна Англія й щиродемократична Швайцарія в життєвій дійсності не ріжняться нічим кращим від його німецької вітчини. Старі романтично-революційні ідеали меркли й никли, а на руїнах їх підносився новий ідеал святого міжлюдського й вічного мистецтва, для якого Вагнер зачав собі шукати воплочення в старогерманських переказах. Цей духовий зворот у душі мистця спричинив його життєву зміну: Вагнер найшов собі признання в вітчині, прощення в німецькій монархії та працює на рідній землі, хоч поліційні чинники склясифікували Вагнера як „підозрілу особистість“ — „gefährliches Individuum“; чинникам, ворожим до арійського світоглядіння та затроєним семітсько-матеріялістичним ладостроєм, не лишень особовість сама, але всі її вияви були небезпечні.

Тому тепер зачалася паперово-літературна боротьба проти Вагнера, оперта на протиарійських і протихристіянських основах. Вагнер відповідав новими творами, новими засобами музичної творчости; живе слово й пісня ще тісніше скоординувалися; вони взяли собі до помочі в хвилях пристрасти чи підйому життєвого мистецькі контрапункти й фуги, тіньовання й многоакордування, сольові пеани й хорові аклямації; а злучені з богатою сценічною обстановою, перетвореною в наглядну музику, здобули собі весь арійсько-християнський світ. Знаціоналізовання творчости, усуспільнення музики й заактуалізування мистецтва сталося програмою життя Вагнера: Вагнер зачав переоцінювати й підносити свої мистецькі ідеали: любов одинна не може за життя ані ущасливити, ані вдоволити; її може оправдати хіба смерть, бо життєве оправдання подає лишень чинна загальна любов, національно й суспільно висока, підпорядкована збірній душі народу, якої висловом стається. З цієї задуми повстали нові опери: „Трістан й Ізольда“, „Перстень Нібелюнгів“, велика музична трильогія: Валькіра, Зигфрид, Сумерк богів, та її прольог: Золото Рену. А завершенням цієї розвоєвої фази сталися „Ремісницькі співаки з Нюрнбергу“. Музична самостійність Вагнера осягнули тепер свій найбільший розгін, а вплив поета на суспільність закріпився, від коли Вагнер одержав до розпорядимости власний театр і забезпечення матеріяльне. Опери Вагнера стаються тепер вістунами недалекої й кращої майбутности на землі, вони хотять зробити музику й пісню основою й віссю людського життя та напрямною усіх його виявів: слухач потапає й розпливається цілий у морю тонів; в морю тонів і на хвилях мельодій царює лад і править доцільність; з них беруться переживання й виростає життя; життя й переживання психічні знають своє ріжничковання й наголошування в музиці; кожна душевна ява має свій питомий музичний вислів; позірний хаос тонів зливається в творчу симфонію, котрою керує сам великий дух мистця. Вагнер шукає собі мистецького оправдання в національній традиції і в недавній дій-

сности: Темнобоги — Нібелюнги напосілися на ясного Зигфрида, на сонце-ладо й хотять його погубити; нагромаджують з дна Рену скарби, зачаровують їх проклоном і заворожують в перстень темнобогів смерть. Бог світу Яр-Водан не звертає на це свідомої уваги, бо він занятий земськими справами; аж коли Валькіра Брунгільда виступила проти його волі, він карає її довгим сном, з якого збудити її може лиш той, що здобуде скарби Нібелюнґів. Яр-Водан думав, що це ніколи не станеться. Між тим Зигфрид убиває смоків, здобуває скарби, спасає Брунгільду, дістається в руки темнобогів і гине; для його пімсти гинуть темнобоги, поганський світ заміняється в сумерк богів і валиться. Вагнер хотів свій високий національний ідеал підкріпити демократичною дійсністю, взятою з могутньої хвилі гуманізму й загального відродження; він випровадив на сцену співаючих братчиків-ремісників і хотів їх зробити висловом національного мистецтва. Однак так як традиційний націоналізм його не вдоволив, так і гуманістичний націоналізм показався блідою відбиткою середновікової дійсности, не міг ані вдоволити ані постійно наситити мистецького духа. Вагнер зачав глядіти за тривалим оправданням життя й мистецтва і найшов. Послідна життєва фаза Вагнера це його плятонський зрив на дворі баварського короля. Баварський двір стався в XIX. столітті осідком муз: тут виставляли „М а з е п у"-М а я, для котрого тесть Вагнера Л і с т написав понадмистецьку с и м ф о н і ю, досі ще належно не оцінену, ані не спопуляризовану навіть у нас, що повинні би цим бути найбільше заінтересовані; з баварських кругів вийшов перекладчик українських народніх пісень Б о д е н ш т е д, що на цім дворі мав своє прибіжище і дух нашої культури, який колись у Відні через українських й українофільських членів царської амбасади, відбився на творчості Бетовена, одного з головних учителів Вагнера. Баварський король дав Ваґнерові до розпорядимости мале місточко Б а й р а й т та запевнив йому потрібні засоби до побудовання й зорганізовання після власної волі театру для потреб і цілей своєї співодрами. Сумним було одно, що ще й тепер не стягнено Вагнера до баварської столиці, але відсунено ласкаво в мале провінціональне місточко. Ваґнер взявся до діла: побудував свій театр так, щоби він був святинею мистецтва. Орхестру сховав під заглублення сцени, щоби її вид не мішав музичного переживання. Салю розмірив після акустичних умовин, від котрих узалежнювалося гармонійне зливання тонів. Місць на салі не ріжничкував, бо йому про ціни й зиски не ходило, а саля так була побудована, що кожне місце було акустично добре. Носиться навіть з гадкою атенського вільного театру, без грошевих вступів, але гадка ця, здорова і красна, показалася утопією серед захващеної матеріяльної й моральної дійсности. Підчас представлення двері театру замикалися, нікому не вільно було ані входити на салю, ані виходити, ані говорити, ані стукати, ані оплескувати гру артистів, ані її осуджувати, ані взагалі показувати в якийбудь спосіб свою присутність: слухач мусів цілий

віддатися музиці й насолоджуватися її тайнами, а сцена перебразована в живу і тілесну музику стала утривалювати цю духову насолоду. „Аейзо ксінетойзі, тирас д'епітесте бебелойс!" — чути було і в театрі Вагнера і в його парку, куди підчас павз виходилося і в цілім місті і в кожній Вагнеровій виставі. Серед такої атмосфери повстав лебединий спів мистця, його „Парсіваль" — життєва й мистецька містерія. Вагнер найшов новий і послідовний ідеал, що оправдував життя: поганську кальокагатію, осяяну християнським ідеалізмом любови, віри й надії. Фізична сила й тілесна моторність не вистарчають до щастя, так як не вистарчають здобуті нею матеріяльні й супільно-національні осягнення, щастя наше — як сказав Сковорода — у внутрі нас; коли дух буде великий, ясний і красний, тоді щойно осягається рай на землі, стається воїном і горожанином святого Граля, бо він божий і вічний! Не було в нас постійної сцени, тому й не маємо Вагнерових перекладів, а многі знають Вагнера лиш з польської або російської сцени, його театр у Байрайті могли бачити хіба випадково деякі одиниці. А чейже Вагнер зробив Байрайт столицею мистецького світу, а його театр стався первовзором для усіх оперових театрів. А чейже і в музиці цього генія найде українська національна душа багато загальнолюдських цінностей, а може віднайде дещо власного в чужій інтерпретації. Однак вплив Вагнера не дасться і в нас заперечити: Людкевич і покійний Леонтович носять на своїй творчості печать Вагнерівського духа, так як наша „баварська" живописна школа з Новаківським на чолі виказує цю саму печать у малярстві, а ще більше найдемо Вагнерового впливу в наших поетів XX-го століття.

В Бережанах, дня 13. лютня 1933.

П. Б.

„Вістник" й ідеольоґія Д. Донцова.

Ця стаття являється продовженням рецензії „Вістника", вміщеної в 3. ч. „Дзвонів" за цей рік. *Ред.*

Вище ми виказали (гл. ч. 3. „Дзвонів" ц. р.), як Д. Донцов в своїх писаннях противорічить і суперечить самому собі, як входить в конфлікт сам зі своїми поглядами й ідеольоґією. Чому це так, для нас ясне. Донцов хоче стати одною ногою на Мон Еверест, а другою на Мон Блян, хоче получити в своїй ідеольоґії монгольство й азійство з західньо-европейською культурою і створити ідеольоґічне й культурне евразійство, московський нігілізм й більшовицький зміст обєднати з західно-европейськими ідеями, цілковиту релятивність етичних засад, аморальність і непризнавання Божих заповідей погодити з релігією і прикрити їх візітівкою кардинала Мерсіє, цілковитий позитивізм і матеріялізм під-

нести до надприродної релігії, богом зробити розум як одинокий критерій добра й зла, а рівночасно признати його за „пласкорінник, що ніколи й нігде не проникає в глибінь річей, ні в глибінь душі“, поміняти ролі інтуїції й інтелєкту, віддати гегемонію в житті нижчим силам душі і творити ними вартості, для яких джерелом можуть бути тільки вищі психічні здібности і т. п., а над всім тим дати напис „Нація“. Донцов — це безперечно найбільший еклєктик — збирач ідей, якого знає українська публіцистика. В його писаннях ідеї й цитати, зарвані з ріжних творів і напрямків, часто цілком собі противних, а при тім як слід не передумані й неперетравлені, часто механічно звязані так тільки для більшого ефекту і зовнішнього блиску, для магії слова. Ніщо дивного, що при такім еклєктизмі суперечности мусять бути. Зрештою, хто не признає обєктивних вартостей, сталих етичних засад в поступованню, правопорядку, того напрямні, погляди й світогляд мусять змінятися залежно від обставин і потреби. Це так як більшовики, що кладуть на індекс і палять нині ті книжки, що їх тому три роки видали й з цілою ударною кампанією поширювали.

Донцівське „mixtum compositum“ ріжних ідей XIX. і XX. віку плюс монгольський примітивізм і напис „Нація“ головно тому небезпечне, що там він з погубними і розкладовими ідеями получив і добрі, передовсім взяті від українського консерватизму (гл. про це вище, ч. 3. „Дзвонів“) та що скрайно розкладові нігілістичні ідеї пропагує він під фірмою добра Нації. Коли поборюєте розкладові донцівські ідеї, зараз почуєте крик, що ви ворог нації взагалі. Подібне явище ми бачили вже у нас в драгоманівщині; враз з національною свідомістю ширила вона атеїзм, матеріялізм, позитивізм і т. п. всякі погубні напрямки, сьогодні вже майже всіми осуджені. Але всіх ран, завданих національному організмові драгоманівщиною, ми ще й досі не вилікували. Хто не був драгоманівець, радикал, чи соціяліст, а до того атеїст, не вважалось його українцем; нині хто не признає аморальности, проповідуваної Донцовом, хочеться його викинути поза скобки Укр. Нації. Та на щастя, як доказало Свято У. М. Х. здоровий народній організм діє якраз навпаки.

Читаючи дальше „Вістник“, побачимо, як напрямні того журналу заломлюються в звязку з ідеольогією Донцова. Дальше в 1. ч. „Вістника“ стрічаємо статтю Б. Галайчука „Культура низів, чи культура верхів“. Стаття незвичайно позитивна і чи не найцінніша зі всіх, що в тім журналі появилися. Але ж вона побудована без всяких застережень на всіх заложеннях укр. консерватизму. Автор переповідає погляди Покійного В. Липинського, висловлені в знаних „Листах..., розроблювані дальше між іншим Дром В. Кучабським (головно замічається великий вплив рецензованої в цім числі „України і Польщі“ В. Кучабського). В статті стверджується, що у нас не витворилася висока культура з причини утрати своєї вищої верстви — аристократії. І хоч наш народ має прекрасний сирий культурний матеріял, то не було ари-

стократії, яка би в творчім горнилі свойого духа уформила пребагатий народній матеріял у високу культуру. Могла це вчинити тільки хіба священича верства, але велике укр. народництво й демократизм та радикалізм перешкодили в цьому. Врешті автор тієї статті стверджує з радістю, що укр. суспільність видала зі себе консервативний політично-суспільний світогляд, що признає необхідність політичної та культурної еліти [1]). — Читаємо ті слова й не віримо, що в наших руках „Вістник", редагований Донцовом. Донцов, консервативна стаття і похвала для консерватизму!!! Та це мабуть не випадкове, бо й в „Партія чи Орден" чути тугу за монархіями Романових, Габсбургів і Гогенцолєрнів (Вістник, стр. 124—127) і в „Сумерку марксизму" зідхання за укр. аристократією (стр. 308), а навіть і в принагідній замітці про монархічний і демократичний буджет Іспанії (стор. 74—75) поклін для монархії. Треба було аж 10 літ плювати на український консерватизм і монархізм, щоби черпати з нього пригорщами елєменти до своїх писань, а нарешті докотитися до... монархії і консерватизму. Аж дивно, як зачинають здійснятися слова Покійного В. Липинського: „Як тільки у когось з українців він винюхає ідею, з якою можна щось сотворити на Україні, він присвоює її собі, обертає цю ідею на свої власні персональні потреби, обливає смородом творчу працю, ведену під її прапором, а з того, у кого він її вкрав, робить на підставі фалшованих цитат найбільшого її противника. Маю тверду надію, що — сьогодні „прованслалець" і „ворог української державности" — завтра в Мітьчиних писаннях про „винайдену ним ідею українського клясократичного монархізму" буду фігурувати як „найвидатніший представник українського демократичного республіканства" (Листи XXI стр.; підчеркн. наше).

Згадуючи статтю Галайчука йде нам не про зигзаковаті зміни ідеольогії Донцова; вони знані (з грубша: соціял-революціонер; укр. есдек, яких покидає, коли Винниченко назвав його „заржавілим цвяхом"; в Австрії від 1913 р. завзятий самостійник, що рівночасно поборює самостійництво „української буржуазії" і всі інші самостійництва крім свого власного. Дальше вирікається самостійництва і переходить до партії Василька та пропагує прилучення України до Австрії. Дальше гетьманець на посаді гетьманського уряду. Злаявши гетьманство, сів в крісло місії Директоріяту. Потім пише звісні польонофільські „Підстави нашої політики" і стається визнавцем орієнтації на Польщу. Вступає в партію „загравістів", щоб на другий день з неї виступити і зробити себе „непримиримим націоналістом" та містити вірші авторів „Гимну на честь Варшави"). Згадуючи статтю Галайчука, йде нам не про те, а про саму культуру. Статтю ту містить редактор,

[1]) Сказано вправді там, що й націоналістичний світогляд теж за культурною елітою, але це виглядає радше на додаток редактора, бо противне консервативному духові цілої статті. Якщо то слова автора статті, то він хіба ще не пізнав антикультурної теорії Донцова.

що сам захитав основи всякої культури. Всі нині згідні, що суттю культури є співжиття між людьми, є признання етично-моральних засад і права до життя, майна й свободи не тільки собі, але й другим, словом суть культури це декальог, серед громів і блискавиць виритий на камяних скрижалях Мойсея, виритий на дні людської душі, принятий в карнім законодавстві всіх культурних держав. А Донцов в своїм „Націоналізмі“ пише: „Четвертою вимогою націоналізму є аморальність. Правдива моральність є в еманципації суспільної енергії і в повнім виявленню сили. (Значить все є моральне, що тільки дає нам спромогу виявити силу без огляду на свою огиду, П. Б.). З точки погляду цеї моралі „зле — то є трусливе“ (стр. 194)... муситься відчувати ненависть до ворога, навіть коли він вам досі нічого злого не зробив,... треба розтоптати єхидну, навіть коли вона несвідома, що шкодить... правдива мораль та, де „справедливости немає“, якої приписи „червоніють наче пишна багряниця... від крови людей невинних“, але в порівнанню з якими „блідим здається білий світ буденних чеснот“ (отже моральне все, що тільки може зробити блідими буденні чесноти! П. Б.)... Це мораль, яка все уважає за добре, що це життя робить потужнішим, а неетичним все, що ослаблює його розмах і силу... моральними є всі прикмети, які збільшують здібність до боротьби (стр. 195). (Отже найморальнішими будуть найбільші горлорізи, бо в них найбільші здібності до боротьби, П. Б.)... Ця мораль це дбання про „підвищення температури душі“ (стр. 196.). Добре є все, що зміцняє силу, здібності і повноту життя species... Тій моралі чуже поняття справедливости. З цеї точки погляду дістають „моральну“ апробату і „злі“ вчинки, а осуджується „добрі“ з точки погляду „вселюдської етики“... Н е м а ю ч и ж а д н о ї с п і л ь н о ї с а н к ц і ї, о п р і ч с е б е с а м о ї, н е м а є к о ж н а з б і р н а м о р а л ь н а д с о б о ю с п і л ь н и х з а с а д (стр. 198) (підч. наше, отже все добре залежно від обставин — цілковита релятивність, П. Б.). Моральним є місто, оспіване Сандборгом в поемі „Чікаго“, місто свинарів і різників, гандлярів і шахраїв, бурливе, дике, галасливе місто, що розпихає всіх своїми широкими ліктями... Воно брудне, воно несправедливе, бо в нім різуни мордують і вільно прямують дальше, щоби знов мордувати (стр.199) (дослівно цитую, П. Б.)... В тім саме поступованню міста „героїзм“ і мораль, бо воно не зрікається права бути брутальним переможцем життя (199).. Кожна нормальна людина (і не лиш людина) відчуває в боротьбі величезну насолоду, маючи її за самоціль, що її Джек Лондон називає „радістю убійства“ (171)... Підставою всякого поступу є розкошування перемогою для перемоги, змагання для змагання... в Англії протягом більш як одного покоління не було опуску крови і людська природа не могла цього довше витримати (172)... В кожній первісній суспільності, щоби жити, треба вміти кусати (173)... кожне в природі тільки те посідає, що видерло другому... Воля може стати дійсністю тільки через негацію, через боротьбу (174). А накінець:

„його душа бажала крови, не рабунку, — за щастям ножа тужила вона“ (171)“[1]).

Хіба досить тих цитатів Донцова. Таким нашпікована ціла його книжка. Хто написав повищі слова, з тою хвилиною стратив всяке право говорити про культуру. Стаття „Культура низів чи культура верхів“, на сторінках журналу Донцова звучить як пісня лиса про любов до курки, як пісня хижака про братерство в звіриннім світі і заміну поживи мяса на ягоди й корінці!

Ми навмисно дещо спинилися над суттю аморальности проповідуваної Донцовом, бо появляються одиниці, визнавці ідеольоґії Донцова „в цілості і в частях“, які рівночасно стають на котурни теольоґів в „Нашім Кличі“ і заявляють, що вони правовірні християни“ (ще й спішать з такою заявою до Митрополита). А коли наші вчені богослови закинуть їм безбожництво, у відповідь почуєте „побілені гроби“. Де побілені гроби, вказують надто ясно наведені цитати з Донцова і те „в цілості і в частях“. Коли ми чуємо заяви донцівців щодо релігійної правовірности, то нам нагадується початкове становище більшовиків до релігії та їх „самоопреділєніє вплоть до отділєнія“. А вістуна тієї „правовірности“ маємо вже на 26. стр. „Вістника“: „На перешкоді „підвищенню температури душі“ стоїть релігія, мораль, гуманність, звичаї“. Свято „У. М. Х.“ безумовно було боротьбою двох світоглядів: релігійного й безбожницького, моралі з аморальністю, правопорядку з анархією і „боротьбою для боротьби“, десять заповідей Божих з „тугою за щастям ножа і крови“[2]).

Щоби знати, як погубний вплив на молодь мають писання Донцова, послухайте, як 20-літний Чернява переливає його хижацькі засади в формі заповідей в своїй повісті „На сході ми“:

„Супроти інших поступайте так, як показує вам звичайний інтерес. Не вірте ніколи в приятелів. Якщо помагає вам хтось, вишукуйте в тому ж часі найслабше його місце під удар“. (196). „Сила (добрий пястук) це найбільший апостол правди і науки“ (7). „Свинство ніколи не шкодить“ (53). „Вбивайте в собі обяви ніжности як гадюку“ (165). „Дошукуйтеся підступу й облуди зараз в починах якихнебудь ваших зносин з людьми, аби не було запізно“ (166). „Честь, дівочість, глибока душа — це все оперте на браку доказів“ (89). „Людина непорочна й делікатна робить в житті враження сліпого над пропастю“. „Чи є що краще, ма-

[1]) Більшість тих думок бере Д. Донцов від Нітше, після якого тільки в безоглядній боротьбі всіх проти всіх витвориться потужна людина — надчоловік. Як Нітше скінчив, всім відомо.

[2]) Що неетичні виступи націоналістів проти Свята „У. М. Х.“ були боротьбою двох світоглядів, а не боротьбою з „опортунізмом“ його провідників, свідчить наглядно їх участь у святі Франка. І в останнім провідниками були люди, признані ними за „опортуністів“, а до того в святі візьме участь ще й польська партія P. P. S, а мимо цього націоналісти за святом Франка. Річ ясна: там був Христос, що потвердив закон, даний Мойсеєві: „Не будеш мати інших богів крім мене“! Зрештою донцівські націоналісти, члени редакційної колеґії „Молодих робітників“ спротивились вміщенню статті, в якій говорилось не тільки про службу нації, але й Богові. Головно на тім саме тлі дійшло до поділу ред. кол. і видавання замість „Мол. робітників“ двох нових журналів.

єстатичніше, як ця хвилина смертельної тиші... хвилина, коли криваві очі одних і других вїдаються в себе позбавлені жаху, розуму й розсудку, налиті демонічним хотінням горіючої істоти? Хотінням болючої розкоші на вид крови за кров"? (119, підч. моє). А коли якийсь стрілець копнув дитинку у череп і вона зі струйками крови застигла, то від лицаря-символу, що заступає погляди автора, почуєте: Щож у тім дивного? Я це все оправдую! Все! Хай комусь не подобається"! (81—82 стр.)[1]).

Ось вам культура низів і культура верхів, ширена Донцовом між молодю, ось вам „христіянська правовірність" „теольогів" з „Нашого Клича". Дивується укр. громадянство з приводу багатьох виступів донцівських визнавців. — Що за сенс, яка ціль, звідки така розперезаність? і т.д. — питає. „Боротьба для боротьби" як „штука для штуки" — ось відповідь. „Боротьба для шалу, безумства" (гл. „Студ. Шлях" 1932) — ось вам вияснення.

Дехто старається оправдати ту етику, будьто її мається примінювати тільки в національній боротьбі супроти ворога. І в боротьбі з ворогом обовязує етика. Зрештою, як видно з наведених цитатів Донцова — там не має розріжнення двох етик. Така сама етика дозволена після нього в боротьбі національній, як і в боротьбі груп (species) чи одиниць („все що робить нас дужими"). Як сформулував Чернява: „Якщо помагає вам хтось, вишукуйте в тому ж часі найслабше його місце під удар!", або „людина непорочна робить враження сліпого над пропастю" чи там „свинство нічого не шкодить"!

До тепер приймали війну і боротьбу навіть найскрайніші напрями тільки як засіб до мети, як malum necessarium; у Донцова ж „боротьба для боротьби", для „розкоші убійства" для заспокоєння „туги за щастям ножа і крови". Це вже садизм!

Нема двох думок, що ширенням такого світогляду Донцов найбільше підготовляє грунт для більшовизму. Світогляд, сформулований Донцовом, нічим не ріжниться від більшовицького. Ті самі засоби боротьби, той самий фільософічний підклад. Тільки фірма інша. Там все в імя фіктивного добра пролєтаріяту, тут в імя добра нації. Це цілком не випадкова річ, що багато комуністів стали націоналістами, і навпаки, що н. пр. один молодець, засуджений на довший час вязниці за приналежність до О. У. Н. по відбуттю кари став визначним співпрацівником „Критики". Донцівськиий націоналізм це великий світоглядовий союзник більшовизму, що його більшовики зручно використовують до своїх цілей. З більшовизмом може успішно боротися тільки світогляд з противними до більшовицьких засадами, тільки світогляд католицький. Це теж зовсім не випадкова річ, що в краях,

---

[1]) Вправді один з донцівських націоналістів заперечив, будьто є вони визнавцями етики твору Черняви („Студ. Шлях" 1932), але це хіба тільки тактичне потягнення. Бо хто заявляє себе визнавцем „в цілості і в частях" етики „Націоналізму" Донцова, не може відкинути етики твору „На сході ми". Обі етики, як бачимо, зі собою вповні згідні. Зрештою єдиним джерелом світогляду Черняви були писання Донцова.

де була правдива релігійність, більшовизм не запустив свого коріння. А якщо, не зважаючи на це, якийсь С. О. в „Нашім Кличі“ (ч. 7, 8.) називає консервативний світогляд, що опирається на релігії і тривких засадах моралі, союзником більшовизму, то його ум „пласкокорінник, що ніколи й нігде не проникає в глибінь річей, ні в глибінь душі“.

Донцов докотився своїми писаннями до грубого провансальства. Визнавців „боротьби для боротьби“ нині вже годі стрінути і на глибокій провінції. Хіба часом в глухім селі ще порозбивають собі голови парібчаки так „з бійки для бійки“, для охоти. Як читали ми, англійська влада вивезла недавно зі своїх кольоній на безлюдній острів останнього ватажка, що ніяк не міг визбутися „туги за кровю“ і людським мясом. Тільки грубе, може атавістичне провансальство могло подиктувати публіцистові з претенсіями до культури такі страшні засади.

Врешті Донцов дійшов до цілковитого заперечення держави. Хто за заспокоєнням „туги за кровю“, той ворог всякої держави (і майбутньої української) як такої, що все буде стояти в тому на перешкоді, той прихильник безвладдя-анархії, при якій така „мораль“ може найти найповніший вияв без перепон. При поширенню світогляду аморальности, себто викликанню „bellum omnium contra omnes“, майбутня укр. держава не була б в стані впоратися зі своїми власними горожанами і мусіла б закликати варягів: „Прийдіть і княжіть...“ Тільки брак навіть дрібки змислу державного мужа може диктувати таку „мораль“ як світогляд.

Читаймо дальше „Вістник“.

Л. Луців в 2. ч. „Вістника“ („Чи справжнє визволення“) справедливо нарікає на більшовицьку полову неморальність. Але в тім же числі „Вістника“ стрічаємо апольогію любовного гріха („Безсмертні гріхи“) а в ч. 5. на першій сторінці вірш:

Не дивись на мене так грізно!
Я сьогодня така нервова,
Така хвора, і вже так пізно!
Ось ходи лиш сюди, під килим,...
Будь зі мною добрий, мій милий,
— — — — — — — —
Обійми мене, мій єдиний,
Вийми з мене все кволе й хворе.

Таким „під килим“ не зробимо націю потужною!

(Д. буде)

Чоловік з релігією це зі сильним корінням дуб, що є в спромозі ставити опір і найсильнішим бурям; чоловік без релігії — це хитка троща. *(о. Ф. Шпіраго).*

П. Йордан.

Квантова механіка та основні проблеми біольоґії і психольоґії

(Із німецької мови переклав *Др. Володимир Левицький*)

4.

Статистича законність в природі. Експериментатор не є в силі найти при помочі точної обсервації атома раду крітерія на те, чи цей атом вже в найближчій секунді, чи може щойно по десяти міліонах літ, розпадеться радіоактивно. Детермінізм твердить: причина цього лиш неточність нинішньої досвідної техніки. Квантова фізика, спираючися на глибоке знання природи атомового ділання, твердить: це є обосноване так само в істоті речі, як неможливість експериментального ствердження „етерового вітру".

На місце стисло-причинового, однозначного здетермінування будучих станів фізикальної системи на основі її попереднього стану та евентуальних зовнішніх впливів вступає в атомовій фізиці статистичний висказ, визначення імовірностей для ріжних можливих способів поведення системи супроти атаки нової „обсервації".

Правда, принагідно вірили, що можна обстоювати дальше існування причинового визначування в квантовій теорії тому, що „филі Шредінгера" розвиваються часово способом визначеним однозначно через звісний початковий стан. Одначе цей арґумент слідує із незрозуміння звязку тих математично построєних филь Шредінгера з фактами, що їх можна обсервувати: Мимо однозначного визначення функції Шредінгера не є можливі для вислідів нових експериментів ніякі однозначні заключення, бо висліди помірів дадуться якраз визначити функцією Шредінґера статистично; отже непорозуміння є точно так само примітивне, як коли би хтось хотів сказати, що висліди гри в кістки є тому причиново здетерміновані, бо для кожного можливого висліду можна обчислити однозначно визначену імовірність.

Практично цілковита важність причинових законів в макроскопійній царині пояснюється в рамах статистичної атомової фізики як граничний випадок; тут завсіди один однозначно визначений перебіг явищ визначається супроти безконечно многих інших статистично можливих перебігів так подавляючою імовірностю, що ми практично можемо вповні здатися на дійсне виступлення того виріжненого перебігу. Одначе і крайно неможливі явища мусять принагідно раз дійсно лучитися; мусимо пр. основно рахуватися з можливістю наглого збільшення в активності радіоактивного препарату, хоч при тому не буде оправдане питання про „причину" того дивного явища. А рівнож пр. при появі нової „мутації" у якогось роду ростини можемо серед обставин мати повний сумнів, чи воно оправдане ставити питання, з якої причини ця мутація щойно ви-

ступила нині, а не вже перед віками: Тут пригадаймо собі з якнайбільшою точністю, що наше наукове „розуміння“ природи не означає ніщо інше, як лиш вложення поодинокої обсервації в упорядковану систему нашого цілого досвіду. Ми „розуміємо“ явище, коли можемо винайти його „причину“; одначе на основі поняття причини це означає лиш сконстатування, що явище обсервоване в теперішному конкретному поодинокому випадку завсіди тоді звичайно виступає, коли його попередило явище означене як „причина“. Наше „розуміння“ означає тому, що ми поодинокий випадок пізнаємо як подібний другим поодиноким випадкам, а тим самим як відповідаючий загальному правилу. Отже на основі того в природі, де панують лиш статистичні закони, мусить наше зрозуміння там кінчитися, де наперед обсервації висувається вже не сама лиш загально законово визначена імовірність, але само дійсне поодиноке явище; на місце „розуміння“ виступає виключно „історичний“ опис [1]).

5.

Питання свободи волі. Проблема принципу причиновости вяжеться нерозривно з питанням, що виходить поза область фізики, питанням фільософічно дуже важним: питанням „свобідної волі“.

Твердження детермінізму (ми мусимо його, щоби воно взагалі мало змисл, сформулувати точніше, як це зроблено в перед-кванто-механічній добі) є слідуюче: Зі стану людини, який обсервуємо в часі t, можна при обсервації усіх ділаючих на нього впливів однозначно обчислити її стан у пізнішому часі t'.

Це є ясне твердження, яке є або правдиве або фалшиве; а я не вірю, щоби можна ще нині, по вислідах атомової фізики, бути справді ріжної гадки про його вірність чи невірність.

Коли пр. хочу фізіольоґічний стан мозку якоїсь людини розслідити можливо як найточніше, то мушу її в тій цили вбити. Це вважано давніше несущною обставиною і можна було очевидно думати, що поступ метод обсервації зробить в майбутності можливою точну обсервацію стану мозку, нервів та усіх інших частей людського тіла, без ушкодження або вбиття людини оперативними актами, рентґеновим пересвітленням і т. п. Одначе досвіди зроблені в атомовій фізиці пригадують нам, щоби згідно з Бором [2]) брати під увагу можливість, що атака (Eingriff) на конституцію людини могла би бути на основі законів природи конечним коррелятом кожної обсервації — подібно як з кожною обсервацією на атомі є злучена атака, що

---

[1]) Елемент самого лиш опису без можливости законового зрозуміння находимо також в причиново-детерміністичній теорії, однак там іде лиш про „ґеоґрафічний“ опис, бо з цілковито описаного стану світа в одній одинокій точці часу t можна законово вивести часовий перебіг усіх подій (автор).

[2]) N. Bohr. l. c.

його зміняє. Не забуваймо зрештою, що шкідливі впливи рентгенового пересвітлення представляють н е в и п а д к о в у неприємність, звязану з тим засобом обсервації, але є угрунтовані в найглибшій квантофізикальній істоті цього промінювання. Ми можемо просто сказати: ушкодження організму, що виступають на організмі при рентгеновім пересвітленню, остають в паралелі з тим, що при „огляданню“ електрона γ-лучевим мікроскопом основно нарушується імпульс електрона (що стоїть у тісному звязку з правилами неточности $\Delta x . \Delta v_x > \frac{h}{M}$). Бо оба ефекти спираються на величині світляних квантів $h\nu$ і їх протиудару $\frac{h\nu}{c}$ при високій частоті ν.[1])

Щоби дістати певнішу інформацію, опремося на розповсюдненій гіпотезі, що закони органічного даються звести до звісних законів анорганічного. (Хоч та гіпотеза є з гори так само неузасаднена, як давніший погляд, що пр. закони електричности можна спровадити до законів механіки). Та гіпотеза дає що правда певно н а й к о р и с н і ш і заложення для евентуального п о т в е р д ж е н н я детерміністичного погляду: Ніхто не схоче надіятися, що якраз в органічному квантова механіка не має сили супроти к л я с и ч н о ї механіки. З цього виходить рішаюче питання, чи органічні твори, пр. людину, можна вважати сущно м а к р о с к о п і й н и м и творами. Лиш тоді є дана можливість ожидати (практично) совершенного причинового означення реакцій органічної істоти м и м о з в і с н о г о н а м н е п р и ч и н о в о г о п о в е д е н н я а т о м о в и х т в о р і в, коли ц і л и й п р и ч и н о в и й л а н ц ю х тих реакцій відбувається в макроскопійній області. Однак це, як підкреслює Бор, н е м а є місця, як вказує досвід. Якраз такі органічні реакції, які на основі вислідів фізіольогії д и р и г у ю т ь грубо макроскопійними реакціями звірячого та людського тіла (пр. найделікатніші постереження світла; дальше імовірно реакції клітинних ядер пр. при процесі заплідження,) мають на основі дослідів фізіольогії делікатність, що входить неоднократно аж в атомістичну область; отже вони не підлягають вже детерміністичній причиновості.

Отже твердження детермінізму, „заперечення свобідної волі“, упадає в тім одинокім змислі, який м о ж е йому дати природник, після сучасного стану нашого пізнання, з одного боку завдяки досвідам фізіольогії, з другого атомової фізики. „L'homme machine“, це твердження є просто невірне.

Отже це належить до і с т о т и ж и в о г о: Для органічної натури є знаменне, що статистична непричиновість атомових реакцій через „т в о р е н н я с е р е д н о ї“ веде до того, що в макроскопійних розмірах панує практично повна причиновість. Для органічної натури є знаменне, що непричиновість означених атомових реакцій с к р і п л ю є т ь с я аж до чинної макроскопійно непричиновости.

---

[1]) ν = частота (скількість) дрогань на секунду; для лучів Рентґена ν є около 1000 біліонів на секунду (перекл).

Часто пробували із фільософічної сторони виказати, що субєктивне почування „свободи волі“ не стоїть у противоріччі до детерміністичної гіпотези. Ті міркування стали безпредметові з хвилею фізикального поборення детерміністичної гіпотези; навпаки ми нині йдучи за Бором, догадуємося стислого паралелізму фізіографічного з одної, а психічного з другої сторони опису реакцій органічного єства. (До такого паралелізму думки в чисто фізикальній області ми вже звикли завдяки „дуалістичному“ описові руху електронів з поняттям хвиль з одної, а поняттям частин з другої сторони). Це можна би вияснити на вище обговоренім експерименті можливо найточнішої „обсервації“ стану людини, експерименті, що його для поглядовости хочемо помалу крок за кроком уявити собі довершеним: Під фізіольогічним оглядом спричинюють атаки, получені з обсервацією, постепенне убивання людини, з тим кінцевим ефектом, що дійсно осягнемо можливо найповнійший опис стану в часі **t**, та що вимусимо причиново детерміністичний розвиток того стану („зігниття“) для дальших часів **t'**. При тому „придавлення безпричиновости“ іде рівнобіжно з процесом убивання. Однак коли опишемо той сам перебіг з психольоґічного боку, то шкідливе ділання фізіольоґічних атак дасться зміркувати у враженнях, які — подібно як пр. при горячковім стані — паралїжують субєктивне почування свободи волі; і видається оправданим здогад, що притому викажеться в поодинокім дуже повний паралєлізм між фізіольогічним процесом „придавлення безпричиновости“ (через „обсервацію“) а тим психічним процесом заникання та остаточного погаснення враження волі.

6.

Істота орґанічного. Отже мусимо з огляду на досвіди атомової фізики та фізіольогії вважати узасадненим фактом, що детерміністичного схоплення процесів життя не можна погодити з вислідами природничих наук, та що воно покажеться нестійне навіть тоді, коли виразно приймемо, що органічні реакції представляють лиш суму таких атомових реакцій, що відбуваються після звичайних, нині вкінці нам знаних достаточно законів атомової фізики. Одначе коли ми зайшли так далеко в поборенню історично старих пересудів при помочі експериментального досвіду, то можемо і цю останню гіпотезу розібрати з відповідною критикою.

Зуявім собі вперед ще раз точний змисл цієї гіпотези, так, як до цього приневолює нас огляд на атомову фізику і психольоґію: Можемо реакції організму розділити на дві полоси (що однак нераз переходять у себе без означених границь). Перша полоса макроскопійної причиновости, в якій усі реакції перебігають способом, можливим до обсервації, після причинових механічних та хемічних законів. Друга полоса „дириґуючих“ реакцій, що відбуваються на дуже дрібних аж до ряду атомової величини скількістях субстанції, що отже (по виказці атомової фізики) не є причиново здетерміновані, та одначе які

з другого боку (по виказці фізіольогії) ділають якраз розкладаючо на реакції першої полоси.

Отже на основі цеї гіпотези структура та спосіб функціонування організму були би цілком такі самі, як упорядкування зміцнителів[1]), вживаних фізиками, щоби зміцнити безпричинові колибання стаціонарного процесу згл. його атомові одиничні процеси до макроскопійних ефектів. На основі того погляду — назвім його коротко теорією зміцнителів організмів — дасться вже без труду зрозуміти очевидна різниця поведення організмів в протиставленні до творів анорганічної натури. Організм буде на основі цеї теорії реагувати в поодинокому випадку безпричиново і тим різнитися від анорганічних творів. Однак його поведення супроти якихсь впливів буде підлягати означеним статистичним законам — як це дійсно можна безпосередно обсервувати пр. у великої череди подібних організмів.

Однак, хоч теорія зміцнителів організмів могла би в доволі обширних границях уможливити зрозуміння біольогічних фактів і в části відповідати правді, то ми можемо прецінь разом з Бором мати переконання, що очевидної стабільности організмів, що має свій вислів у „телєольогічному" характері їх реакцій, не можна зрозуміти виключно при помочі теорії зміцнителів. Здається, що радше „внутрішня" полоса непричинових реакцій, яку треба вважати місцем спосібностей реакцій, що констатують єдність організму, визначається ще вищим станом неможности обсервації її фізикальних станів. Такі найдрібніші органічні структуральні елєменти, що їх можна ще замітити мікроскопом, як пр. хромозоми, не складаються очевидно з частей, в собі однородних, та ще зложених з багатьох рівнородних молєкул, але здається, що проба розложення хромозома на части, що не мають з свого боку вже ніяких неоднородностей та структур, довела би до розкладу менше більше ряду атомової величини. Відповідно до того факту не буде взагалі можливе спрецизувати при помочі обсервації фізикального стану у нутрі хромозома без знищення його спромоги ділання з такою точністю, яку на основі квантової механіки можна все ще осягнути з неживого нагромадження атомів. Отже здається, що існує між станом живучости органічної структури з одної сторони, а станом здефініовання фізикальних умов, що ішло би аж до границі, можливої атомофізикально, з другої сторони така сама неповязаність, як пр. між станом точки маси з точно означеним імпульсом[2]) Mv_x а станом о точно означенім положенню x. Переведення стану оживлення в стан можливо найбільшого здефініовання рівняється радикальному убиттю: Цілість організму розкладається і лишається лиш квантомеханічна безпричиновість незвязаних з собою атомових

[1]) Verstärker (перекл.).

[2]) Імпульс (в механіці) є мірою руху та рівняється добуткові маси і скорости (перекл.).

реакцій, що взагалі не даються більше степенувати без ясної причини аж до макроскопійних ефектів.

Це є найкращий вислід наукової теорії, коли вона може дати спонуку та бути плідна поза границею области свойого повстання. Революційний характер квантової теорії виступає далеко поза границями фізики в цілком нових точках погляду, які вона приносить до дискусії найглибших проблєм фільософії, свобідної волі та відношення підмету і предмету, та в тих далекосяглих спонуках, що вона їх подає біольоґії та технольоґії. У виду тих великих перспектив, що їх тут відкриває нам майбутність, є обовязком вдячности згадати Юма, якого аналіза поняття причини показала дорогу та дала можність, вивести ті поняття з области пустої сварки о слова в область річевого вирішення.

Проф. О. Мицюк.

Тадей Р. Рильський (1840-1902) як хлопоман і економіст.

((Продовження: гл. ч. 7/8, 10, 11 і 12 1932.)

Думка української хліборобської людности в рішаючий спосіб спрямована на землю і Рильський розкриває нам загальний напрямок тогочасної народньої думки в аґрарній справі. Він стверджує, що коло 1870-х рр. серед селян вперто закорінилась віра, що „всі землі будуть наділяти на душі"... Подібні глухі й невиразні балачки про імовірні більш менш радикальні аграрні переміни, як відомо, — слушно каже він — зароджуються час від часу серед селян тієї чи іншої місцевости"... В звязку з тим, продовжує Рильський, „коли трапиться, що якунебудь значну часть землі чи ввесь поміщицький маєток продається... взагалі чужій людині, то селяни даного села звичайно говорять: ми ж ближніші", особливо коли маєток торгували й вони. На основі того арґументу („ми ж ближніші") вони доволі часто звертаються до влади з проханням уневажнити таке купно і надати місцевим селянам в першій мірі право купити землю за ціну, по якій набував покупець... Коли заходи в тім напрямі ні до чого не доводили, населення з гірким почуттям, розуміється, годилося з фактом[1]). Це спостереження нашого автора цікаве як підтвердження широко розповсюдненого серед селянства по реформах очікування нового поділу земель, і опріч того, як потвердження погляду селян, що вони мають право на ближчу до них землю, чи через те, що її не додано їм по звільненню з кріпацтва, чи тому, що цілі попередні селянські генерації, аж до них включно, на тій землі все працювали. „Ми ж ближніші", в других місцях формуловано словами — то ж земля „нашого

[1]) Те ж К изученію...," К. Ст., 1903, апрѣль, ст, 2—3.

пана". І справді після цієї засади селянського світогляду відбувся стихійний поділ поміщицьких земель на Україні (як і в Великоросії) в час останньої революції 1917—1919 р. після засади, яку прогледіли і революціонери народники, і яку несподівано для всіх переведено в життя.

„Бувають у нас випадки — продовжує Рильський — так зв. аграрних сутичок, звязаних з чином, котрий правнича термінольогія підводить під поняття „самоуправи", насильства і т. п., але ці сутички — після його підмічень — трапляються тільки тоді, коли (оправдано чи хибно) селяни вважають, що позитивний закон по їх боці і що його самовільно порушують другі особи зі шкодою для них (селян), тому й уважають вони дозволеною більшу рішучість поступовання в осягненню свого права".[1]) Невдовзі перед „волею", 1855 р. — розповідає він приклад — „вибух селянський рух в Канівськім, Васильківськім і Сквирськім повітах на Київщині на основі чутки, що є царський указ, що їх причисляв до козаків і через те й звільняв від панщини й взагалі від залежности од панів та що вони одержували в своє користування, взагалі за козацьку службу, всі землі, приналежні до їх сіл". Але ніби попи з поміччю поліції затаїли той „указ". Селяни робили неприємності священикам, самі складали реєстр козаків, перестали відбувати панщину, для вдержання ладу по селах завели „козацьку „сторожу", по деяких місцях позачиняли шинки. Переконані в своїм праві різких насильств селяни не допускалися".[2]) Розуміється, їх усмирили: кілька людей забито, а багатьох перепороли різками. Ота віра селян в те, що найвища, царська влада, мусить своїм законодавством бути по їх боці, розвіяна в данім разі карною експедицією, є характеристичною; на ній то між іншим поспекулювали по звільненні селян деякі російські революціонери (Стефанович, Дейч) в чигиринськім повіті, піднявши селянський рух сфабрикованою ними царською „золотою грамотою", на що в літературі різко нападав Драгоманів.

В основі народнього світогляду — згідно зі спостереженням Рильського під кінець 1890-их р. р. — міцно вкорінилася думка, що „той аграрний лад, який витворивсь, не є остаточним, що в майбутності будуть розширені земельні права осіб, котрі обробляють землю безпосередньо своєю працею; при тім безвозмездність тієї переміни не є необхідною умовою; селяни говорять: „тепер нема безплатної землі".[3]) Для вияснення ґенези народньої думки, що існуючий аграрний лад є тільки етапом в розвитку поземельних відносин, Рильський, замість „загальних розмірковувань", подає „фактичні спостереження". Що певні шари української людности уважали себе покривдженими фактичним розподілом земельних багатств, про те говорить ще стара козацька пісня наріканням на „ляхів-дуків", котрі „забрали всі наші луги й луки". „Такий саме погляд на аґрарні відносини, як наслідок насильства, панував в народнім світогляді часів крі-

[1]) Там таки, ст. 3. [2]) Там таки, ст. 21. [3]) Там таки, ст. 4.

пацтва. Підпадаючи... ...ріжним модифікаціям, погляд той не міг, розуміється, не полишити слідів в сучаснім народнім світогляді“. Особливо виразно той погляд і разом осудження кріпацтва виступало „на території б. вольностей війська Запорізького“, а живою наочною негацією тих аграрних несправедливостей був земельний устрій нового Запоріжжя чи війська Чорноморського (Кубанщина), де ще вільно було подорожуючому й коня попасти й трави вкосити. В раніш заселених місцях України, в „городовій“ Україні, відносини підданства поміщикам були давнім фактом і там перед знесенням кріпацтва подекуди пробивалася в народі безнадійність щодо привернення правди і покращання його долі. Рильському довелося в Київськім повіті з уст народу почути в той час ось яку, навіяну тією безнадійністю, казку: „Заможний господар широко оповістив про те, що він готує обід, але за стіл посадить тільки правду. До нього прийшли люди ріжних громадських становищ, щоб сісти за стіл, але він усував їх всіх, вказуючи на ріжні їх дії, що не відповідали правді. Прийшов і Бог. Господар сказав, що Бог дає одним всі блага життя, полишаючи на долю других тільки його тягарі, і відмовив і Богу місця за столом. Тоді прийшла смерть. Так, сказав господар, для тебе нема гірших і ліпших, ти ставишся до всіх однаково — твоє місце за столом“. От як відчував український нарід Правобережжя своє положення в цім світі: „Нема в світі правди, правди не зиськати, що тепер неправда стала панувати“. Жадного проміня надій; в розпуці й народний поет Шевченко писав: „чи Бог бачить ізза хмари наші сльози горе?“ Підбурюючі настрої між кріпаків вносили історичні пісні; в них згадувалося про боротьбу з „ляхами — мостивими панами“, при чім, констатує Рильський, „в слові лях майже зникло його національне значіння і воно стало синонімом слова — пан“ (поміщик О. М.). Пісні нагадували про те, що „як неважний пан — а й з ним всяке бувало“... Підбодрювали давно закріпощену людність і свіжі спогади з Новоросії, які заносили б. втікачі в степи колишнього Запоріжжя, що іноді вертали, і романтична постать Кармелюка, що хоч з багатого і брав, але убогому давав. Ті й інші моменти, сконстатовані Рильським[1]), мали свій вплив на спорадичні бунти кріпаків, що наражувало поміщиків-кріпостників на повторення коліївщини, а та небезпека в свою чергу стала в низку причин знесення кріпацтва... Для характеристики наростання антикріпацьких настроїв у нас на Україні місця зі спостережень Рильського мають виключне значіння.

Підмічений Рильським народний погляд на земельні відносини, що історично витворилися, як наслідок боротьби..., в котрій селянська маса хоч і була переможена, але все ж в глибині душі не здалася“, погляд, що „на пореформовий земельний лад селянство не задивляється, як на останню фазу в еволюції, а з переконанням чекає розширення трудового землеволодіння, не

---

[1]) Там таки, ст. 7, 9, 12.

зупиняючись і перед заплатою за землю, як знаємо, розумно не використала соціяльно-сильна сторона і за те вона покарана революцією 1917 року, що розширення трудового землеволодіння перевела не лише без будь-якої заплати, але й з винищенням самої поміщицької кляси...

Яка власність в очах селян є недоторкаємою? „Те, що надбано зусиллями людськими за давних умовин господарського життя, тобто рухома власність, взагалі у світогляді сільського люду вважається за недоторкаєму“. Саме так сформулованою правосвідомістю селян зясовує він факт, що підчас жнив міліонові цінності в копах і копицях спокійно собі лежать, розкинені по степах, в тім числі й збіжжя панського. Цю рухому масу величезних цінностей охороняє в суті речі тільки правовий світогляд селянства. „В осередку, де економічний добробут тісно звязаний з умовинами праці — каже Рильський, — принцип труду, самозрозуміло, є головною санкцією права власности“. Недоторкаємість деякого роду власности у народнім світогляді стоїть в залежності від того, „наскільки праця приймала участь в її витворенні“. Тому власність на дари природи, як ліс, натуральні луки тощо в народньому світогляді не належить до недоторкаємої і покористуватися нею не є єромом[1]). Льогічно — додамо ми — те ж відноситься й до земельних площ, що також не створені працею, і саме такий погляд на землю в деяких районах України уперто тримався в народі. Висвітлена Рильським особливість народнього світогляду на недоторкальні предмети власности, з вказаним нами льогічним з неї висновком, підтверджена подіями в аґрарній стихійній східньо-европейській революції 1917 — 1919 р. р., коли природні добра — землю, луки, ліси — селяни захоплювали і переділяли поміж собою з почуттям права, а перед нерухомою власністю, навіть поміщиків, стихія застановлялася: брати рухомі речі їй видавалося крадіжжю...

Вірно зрозумів Рильський і тогочасне переселення за Урал. „Переселяються — каже він — головним чином господарі середньої заможности. Більш малоземельні і безземельні селяни зостались на місці, і не мали можливости скупити землю, що її полишали переселенці. Ті землі переходили до рук більш заможніх односельчан“[2])... Наші досліди переселенської справи вповні підтверджують те, що сказав Рильський.

В кінці своїх спостережень він ставить гостро цікаве питання: чи має українець нахил, в якій мірі і при яких умовинах, підпорядкувати свою індивідуальну незалежність орґанізації гуртового (асоційованого) виробництва? В народніх помовках на ту тему, через їх протирічевість, він не уважає можливим знайти відповіди на поставлене питання і тому звертається до перегляду дотичних явищ народнього життя.

---

[1]) Те ж „Кіевская Старина“, 1903, май, ст. 161.
[2]) Там таки, ст. 170.

За першу асоціяцію він вважає трудову родину, по ній переходить до дрібних тимчасових економічних асоціяцій, що в значній мірі поширені в народнім житті, і „обумовлені потребами виробничої техніки на тім рівні її розвитку, котрий є істотним селянській виробничій діяльности в даний час". Він описує потім: а) супрягу, б) спілку в використанні чужих молотілок, в) спілку майстрів в будованню хат й інших будівель, г) спілку в заготівці дров на паливо, д) спілку в копанні нових чи ремонті давніх рівчаків. „Зустрічаються, каже він, й інші короткотермінові асоціяції праці, в покриттю будов чи скирт соломою, в плетенню лісу, в корчованню дерева тощо, взагалі в роботах, що оплачуються гуртом чи поштучно..., одначе, — додає при тім — у всіх подібних випадках асоціованість праці не є необхідним явищем. Іноді зустрічається спілки розпилювання дощок, в набутті молотілок товариствами. Це — слушно каже він — самобутні асоціяції.

Вслід за тим він говорить „про деякі форми помочі, що посереднім лише способом приналежать до явищ економічної асоціяції... Посереднім через те, що хоч в основі їх і лежать потреби в асоційованій праці, але в них немає того елєменту строгого економічного розрахунку, котрий виразно виступає в названих ріжних формах спілок. Розрахунок замінюється в них елєментом взаїмного сусідського „благоволенія". Типом помочі без економічного розрахунку є „закладщина" і „толока"; його опис останньої є найліпшим з усіх, які я стрічав в літературі.

На основі розгляду самобутніх форм асоціяцій праці Рильський приходить до висновку, що „поширений погляд про безумовну ніби нехіть (отвращеніе) українця до асоційованої праці не витримує критики".Збірними характеристичними рисами асоціяцій, які він знайшов у народнім життю свого часу і місця, і які описав він уважає: 1) що в асоціяції ведеться строгий розрахунок між її членами відповідно до суми послуг, котрі постачав кожний з них (як у Прудона — каже він: віддайте мені все моє і візьміть все ваше"); 2) повна рівноправність сторін; 3) відсутність авторитетного проводу поза технічною необхідністю; 4) вільний вихід із даної спілки і приступлення до нової; 5) час тривання її залежить від технічно необхідної доби задля осягнення даного означеного наслідку і сфери виробництва — єдина сфера їх приложення". Як побачив читач, наведені характеристичні риси самобутньої кооперації Правобережжя сходяться з засадами модерної статутової кооперації і силу новітнього кооперативного руху можна зясувати тим, що він в своїх основах саме причалив до витворених самим народом і практикованих ним засад спілкування... „В міру розвитку продукційної техніки — вірить Рильський" — будуть розвиватися і пристосовуватися до неї форми асоціяції"... Одначе індивідуальне виробництво тимчасово відступає місце асоційованому в межах твердо усвідомленої вигідности цього асоціювання..., вигідности, що перевищувала б зручності індивідуальної незалежности". Це глибоко слушно! Про-

сте визнання, що асоціоване виробництво принесло б деяку вигоду — недостаточне"... Асоціяції „існують і народжуються, продовжує Рильський, але в загальнім ході більш чи менш відстають від успіхів техніки. Практичні успіхи техніки є легчими, ніж відповідні їм модифікації світогляду: дерево і залізо більш слухняний матеріял, ніж людські звички".[1]) Це також правда! На вислові побажання, щоб зявився „обєктивний нарис історії артилів М. В. Левицького", на жаль, задля смерти автора, обриваються незакінчені його глибоко цінні нариси народнього економічного світогляду.

Він міг в них не мало ще дати дечого такого, чого другі не можуть; між іншим збирався обговорити і ролю жидівства в економіці нашої батьківщини... Широко освічений взагалі і як господар-практик, що 40 літ життя провів серед українського сільського оточення, він був в обговоренні народньо-економічного світогляду і селянської економіки, можна сказати, в своїй стихії, яку дуже добре знав і вірно та обєктивно описував. Розглянені нариси — це ліпше, що по ньому, як економістові, залишилося. Вони ніколи не стратять свойого наукового інтересу.

Як показано вище, Рильському довелося бути добровільним і безкорисним порадником у самих ріжноманітних справах для людности своєї околиці. З цієї ролі, так би мовити, універсального порадника у всіх можливих випадках вийшла гарною українською мовою його популярна брошура „Про Херсонські заробітки".[2])

„Багато дечого треба б зробить — пише він, мотивуючи її появу — для того, щоб люди добре знали, де й коли потрібно їхньої праці й скільки за неї можна взяти, щоб не зривалися без потреби та на загубу з місця, або знов не залежувались на місці тоді, коли поблизу збивають платню, як на сміх, а на стороні можна гарно заробити. Доки те буде, що ті, в чиїх руках єсть для того сили, станують в цьому ділі до помочі робочим людям, треба самим за себе думати... От для того й зложено цю книжку".

В останніх часах, як відомо, ринок праці в західньо-европейських країнах обслуговують біржі чи бюро праці, що збирають відомості з одного боку — де є потреба в робочій силі, з другого — пропозицію тієї сили. Ніщо таке в часах Рильського в б. Росії не існувало і зосібна на Україні кожнорічна велика сезонова заробітчанська еміграція з північних її ґуберній на південь, у степи, цілковито полишена була сама собі, з випливаючими з того іноді тяжкими наслідками для непоінформованих заробітчан. Рильський все те бачив, видно не раз був порадником в тій справі, а, зрештою написав об тім навіть спеціяльну брошуру.

В ній обговорено умовини відхоцу малоземельного селянства, головно з Полтавщини та Київщини (менше з Чернигівщини

---

[1]) Там таки, 186—188.

[2]) Я користувався її другим виданням, Київ, 1904 р.

та Поділля) на літні заробітки на Херсонщину та Таврію, як також умовини найму, праці, її оплати, санітарно-гігієнічні тощо. На підставі даних про 1889—1896 р. р. автор показує динаміку зарібної платні після місяців року для чоловіків і жінок при наймі на строк, поденно і від десятини. Побутові обставини праці малює він з натури так. В економіях роботу продовжується звичайно від сонця до вечора; однявши з того відпочинок на снідання, обід та полудень ($2^1/_2$ години) вийде в день самих робочих годин од $12^1/_2$ до 15. „Звісно, — каже він з приводу того — добрий хазяїн не буде держати стільки годин коня чи вола в плузі“. На молотілках та віялках люди дихають цілий день курявою. Харч злий, що загалом не має стільки жиру, скільки треба для того, „щоб при довгій роботі працівник не вибився з сил“. Питної води уживають часом зі ставків, в нечистій посуді. В деяких економіях робітники мають теплий харч тільки в неділю та свята. Вони днюють і ночують в степу, не захищені від дощів і простуд. Коли робітник захворіє, то його вивезе господар на базар, або просто в степ, та й кине.

Всі спостереження автора, що знайшли собі місце в його брошурі, мають не лише інформаційний характер для робітників його часу — (а автор ті інформації доводить аж до таких вказівок, як де завели земства лікарські порадні, що коштує залізнича карта від того, чи іншого місця виходу до ріжних місць праці тощо) — але й характер документу часу, на який між іншим спиратиметься кожний історик господарства України кінця XIX віку. Праця Рильського „Про Херсонські заробітки“ популярна, але це не популяризація змісту чиєїсь книжки чи кількох книжок; вона написана на основі особистих спостережень і, видко, на основі розпитувань заробітчан і через те має й науковий характер. Вона є першою працею в українській мові про сезонову внутрішньо-краєву заробітчанську еміграцію українського безземельного і малоземельного селянства. В ній виразно виступає гуманність, щире народолюбство і добросердність автора, що симпатизує зі соціяльно слабою стороною в господарському життю і хоче їй в міру сил підпомогти.

III.

Не будучи економістом з фаху, Рильський виявив поважне зацікавлення політичною економією; навіть в тій цілі (як особисто свідчить Дмитро Володимирович Антонович) спеціяльно вчився англійської мови. В результаті тих зацікавлень написав й одну теоретичну працю з економіки під назвою „Студії над основами розкладу багацтва“, видруковану в „Записках Наукового Т-ва ім. Шевченка“ в т. I (за 1892 р.) і в т. II (за 1893 р.). В підзаголовку знаходимо зазначення: Часть I. „Теоретичні прелімінарії“. Отже автор поставив собі за завдання подати теорію розкладу багацтва. Адам Сміс дав знаменитий твір — „Дослід над причинами походження багатства“, наш автор цікавиться, подібно як Рікардо і Мальтус, проблємою розподілу. При тім

з перших сторінок праці виходить, що він мав намір розглядати як розподіл багацтва (дібр і капіталів), так і розподіл суспільного зиску, одначе в дальшому йде йому лише про останній.

Він починає вступ слушною вказівкокою, що „серед ріжних питань, які ворушать сучасну суспільність, поважне, а може найповажніше місце займає питання про її економічний устрій“ (ст. 29) [1]) і що прямування до модифікації існуючих в якомусь часі репартиційних норм ніколи зовсім не завмірало“. Зрозуміло, що і в його часі відчували потребу „модифікації існуючих правних звичаєвих норм економічного буття“, (30) через „загальне невдоволення“ з них. „Практичні відносини юридично-вільної умови“ так в стосунках аграрних, як і промислових... не доволі забезпечують слабшу економічно сторону від експльоатації“ і дотичні норми потребують модифікації“. (31)

Ті правні і звичаєві норми економічного життя, які суспільство має модифікувати, він формує як 1) „правну свободу і відвічальність одиниць в її економічній чинності..., 2) підпадання під індивідуальну власність усіх матеріяльних обєктів, які тільки можна присвоїти і спільність головних правних норм для всіх родів власности..., як також, що 3) праця і вільний розпорядок її результатами єсть єдиним правовим джерелом власности“... (33—34). Остання точка є безпідставною: праця в капіталістичному світі не є „єдиним правовим джерелом власности“. По наведенню тих засад зясовує він їх; при тім вказує, що вони є „результатом попередньої еволюції“, і ширше застосовані лише в часі „послідніх сто літ“, хоч і не без обмежень, які він наводить, обмежень історичних і його сучасности. Розгляд обмежень тих трьох норм, норм, з яких виходила економічна школа, звана англійською, клясичною, ліберальною або ще й менчестерською, дає привід авторові сказати, що доктрина, яка „urbi et orbi“ розголошує їх, як щось абсолютне... мусить нам видаватися дуже легковажною. Ті норми для нього „не мають в собі нічого абсолютного“, і сам хоче зробити свою студію вільною „і від забобонного стосунку маси“ до тих норм, і „від суперечного пересуду про їх непридатність“... (39).

Такі вступні його уваги, які нам виказують, що з одного боку й тут, як і завжди, він виступає як прихильник еволюційного підходу до громадського розвитку, а з другого — що в клясично- ліберальнім напрямку він не вміщується.

За вступом починає він 1. книгу, „загальним пляном праці“ (Розд. I). А цей останній — методольогічними міркуваннями. „Все що ми відаємо, каже він, відаємо не інакше, як на підставі індукції; проте ж в одних студіях треба частіше, в інших не так часто звертатись до індукційної методи. Якщо явища, які хочемо зрозуміти, мало скомпліковані, то прикладання індукційної методи потрібне менше; вистарчає тоді вміле дедукційне комбінування невеликого числа підстав міркування, що дає нам індукційна метода... Одначе чим більше комплікуються явища, чим частіше зустрічаємо в них взаїмні ділання ріжних чинників, тим менше можна уповати на дедукцію, тим частіше треба звертатися до індукційних способів пізнавання“... При великій скомплікованості суспільного й економічного життя тільки індукція „може зберегти від односторонніх, поспішних виводів“... (39—40). Як видно з наведеного, автор загалом заявляється за приміненням в науці про народнє господарство, до якої належить його студія, обох наукових метод досліду — індукції і дедукції, яко рівноправних; хоч свою студію повів виключно останною методою.

Щоби не розгубитися в „многосторонності яв“ суспільно-економічного життя, політична економія, на його думку, визначила деякі „обсерваційні точки“, підставові сили скомплікования явищ, виділивши „якби елєменти складного тіла“. Він не каже, що політична економія, встановила закони, правильності й тенденції, в чім добачують нині її завдання, а тільки „елєменти“ простіші від складної цілости. Поскільки ж мається до діла з прості-

---

[1]) Ця і наступні сторінки, до чергового обговорення, наведені з I т. „Записок“.

шими, мало скомплікованими явищами, як він заявив, можна успішно з поміччю дедукції дійти до всіх його „прелімінарій“, виведених не індуктивною, а майже виключно дедуктивною методою з припущеннями та ізоляціями („робінзонадами“)—так характеристичними для метод досліду клясиків-економістів, особливо Рікардо. Під оглядом методи досліду належить він до клясиків.

Свої „прелімінарії“, чи „теоретичні формули економічної дедукції для визначення „обсерваційних пунктів“ взявся він зробити, „обмежуючись коротким викладом тих доктрин (політичної економії), що йому видаються більше близькими правди“... (40). Вони дають першу (теоретичну) частину задуманого пляну; в другій — мав він розглянути „конкретні явища дійсности по ріжних краях“, в третій — хотів зібрати теоретичну частину першої і конкретну другої в якусь цілість. Словом хотів ніби йти — від тези до антитези і синтези.

Першу частину, теоретичних прелімінаріїв, починає він розділом II. про „вартість“ і уважає, що „теорія вартости належить до ліпше розроблених в економічній науці“... Ми знаємо, що на жаль і досі цього не можна сказати, а як він розібрався в теоріях „вартости“ видно з тієї плутанини, в яку попадає наш автор негайно по розпочатті розділу про „вартість“. Він не розріжняє категорій вартости, цінности і ціни, як то необхідно треба робити і робиться в наш час, або принаймні вартости і ціни, як робить Кассель; він вдоволяється єдиною категорією „вартости“ і розуміє під нею і купівну силу продуктів і придатність їх до вдоволення потреб людських, іншими словами вкладає в неї те розуміння, яке нині звязується з ціною. Він гадає, що „завданням теорії вартости є знайти регулятор взаїмної заміни готових продуктів“ (а чому пропущено й заслуги?) і знаходить три теорії цього регулятора; уважає їх за ріжні студії розвою дотичної теорії: одна теорія вважає регулятором замінних стосунків взаїмний попит і подачу, друга — кошти їх продукції і треття — працю потрібну на їх вироблення. Чергування „зросту й упадку ринкової вартости...продуктів“ відбувається довкруги „якоїсь посередньої точки“, яка буває... „тривалим регулятором“, за який одні приймають „кошт виробу даного продукту, другі — працю, потрібну на його вироблення“ (42) і робить зовсім нереальне припущення, „що обєкти природи, на які звертається праця і сили, і якими вона послуговується, існують в практично-необмеженій мірі і через те осяжні всякому продуктові“,... (43) схиляється сам до того, що вартість, — а його вартість є риночною — продуктів залежить „від скількости праці; потрібної на їх вироблення“ (44), і думає, що в данім разі йде слідом за К. Марксом.

Наведені ним три теорії не є ріжними стадіями розвою дотичної теорії; як здається нашому авторові, — попит і пропозиція це явище обміну, а кошти продукції, в яких одним з елементів є праця, є явищем продукції. Кошти продукції це є результат калькуляції підприємства, робленої в зачиненім кабінеті; ціна в нерегульованім обороті це явище вільної гри попиту — пропорції, що укладається стихійно, попит і пропозиція на якийсь момент можуть ставати в позиції рівноваги, або як каже автор — на якійсь посередній точці — але щоб негайно ж вийти з рівноваги і продовжувати хитання, що відбивається на цінах, в той чи інший бік. На „вартість“ в термінольогії автора чи на „ціну“ по нашій термінольогії мають вплив багато факторів і „кошти виробництва“, хоч і впливають на її уложення, але поруч з іншими факторами, які можуть іноді зовсім пройти понад значінням коштів. А ще більше віддалений і ще менший вплив на ціну має праця. Рильський, змішує цінність, вартість, і ціну, та говорить про означення ціни працею, одначе він вже підмічує, що теорія Маркса, уважаючи працю за регулятор вартости, обминає „обмеження, з якими треба її розуміти. А обження ті є і деякі — на його думку — дуже поважні. Для даної теорії Рильський робив припущення — що „продукти природи, на які звертається продукційна праця людська, існують в практично необмеженій кількості і для всіх є осяжні“ (46); але сам він потім, числячись з дійснізтю, говорить: „всі продукти природи існують, розуміється, в обмеженій кількості“ (46); словом відчуває і деякі „обмеження“ (трудової) теорії вартости, і міру того обмеження (47) і що є „категорія обєктів, до яких повища теорія не стосується зовсім, як от малюнки великих артистів, старинні викопалища тощо, і обмежується до фактичного об-

меження свободи переходу продуцентів з однієї до другої вітки продукції". Не дивлячись на ці й ще деякі інші, наведені ним обмеження трудової теорії вартости, він все таки уважає, що ця теорія, по якій праця є регулятором вартости, й зовсім відповідає свойому завданню". (51). Щоб покінчити з цим місцем преліменарій нашого автора зі свого боку мусимо вказати, що трудова теорія в формі, до якої він схилився, не принялася в науці. Самою працею не означується ані цінности, ані вартости, ані ціни. Але на цій, засадничо хибній теорії, будовано змагання до корінної перебудови розподілу і суспільних благ та суспільного зиску; змагання, які можуть знайти інше і при тім ліпше обґрунтовання, на яке між іншим вказав вже Туган-Барановський. Хоч досі говорив він про вартість, як ринкову вартість — уживає потім терміну „ринкові ціни" (47), але не розяснює взаємовідношення між тими двома термінами, чи є вони синонімами, чи окремими поняттями.

Розділ III. має тут заголовок „Капітал і праця" і після пляну автора тут йде про „теорію капіталу" в змислі „теорії стосунку зисків капіталу і заробітків праці", яку він розвиває, зближаючись до Рікардо і Маркса.

„Запас продуктів праці людської в останній, придатній для споживання формі" є по думці Рильського тією частиною капіталу, з якою звязані „всі репартиційні яви", а яка, як він думає, після Маркса, зветься змінним капіталом (53). В дійсності Маркс ділить капітал на: а) постійний — тобто засоби продукції, що у витворенні додаткової цінности грають пасивну ролю і б) перемінний чи змінний — тобто робочу силу, що витворює більшу цінність, ніж та, якої вжито на придбання самої робочої сили; тільки перемінний капітал створює додаткову цінність і прибуток капіталіста. Після Рильського поруч з капіталом „змінним", зложеним із продуктів минулої праці в останній змінній їх ужитковій формі, існують „інші части капіталу, як продукт, що буде, ще непридатні для споживання в певній стадії свого розвою" (заховуємо оригінал правопису О. М.); ці інші частини капіталу він називає „капіталом матеріяловим" (56) (Поділові капіталу на „сталий" і „оборотний" він признає лише приватно-господарське значіння, що є непридатним для науки „про суспільне господарство".)

Не станемо ширше зупинятися на невірній гадці, буцім то проблєма „репартиційна", — ми б сказали: розпреділення зисків в капіталістичнім господарюванню — існує тільки в звязку з процуктами в останній, придатній для споживання формі. Не станемо також застановлятися над доцільністю поділу капіталу на змінний і матеріяловий, що його робить автор, а цілковитою відсутністю розгляду капіталу як льогічної й історичної категорії, — розгляду, який розкрив би соціяльний бік капіталу, — його здібність до „самозростання".

Щоб зрозуміти „джерело і стопу зисків капіталів", залежних „виключно від самого факту його уділу в продукції, його величини і часу функціонування" (57), наводить він в „своїй студії репартиційних яв, звязаних з функціонованням капіталу змінного", підібрані приклади. Низка прикладів основується на припущенні, що „змінний капітал... виробляє капіталіст власною працею" — припущення зовсім не характеристичне для капіталістичного виробництва і для проблєми розпреділення в ньому зисків. В студії він слушно признає значіння часу — вплив Бем-Баверка — для проблєми розпреділення: а неслушно зиск капіталу виводить з „величини того капіталу, розділеної остільки, скільки продукційних оборотів припадає на середнє продукційне життє продуцента і річну стопу того зиску — з того ж капіталу, діленого на таке число, яке рівнятиметься числу літ, що їх обіймає економічна обачність даної суспільности" (62). Але „для кожного відрубного обороту продукційного" зиск капіталіста уявляє з себе, на його думку, „ріжницю між вартістю (ціною О. М.) продуктів і вартістю вкладеного кожний раз в його виріб змінного капіталу" (63) — якщо добавити „і праці", то й тоді ще ця формула не буде вистарчаючою.

Дорогою такої аналізи він приходить до своєї власної „формули", тобто теорії розпреділення, яка виглядає так: „При ізольованості індивідуалістичного стимулу існування економічнної обачности (передбачливости О. М.) в обмежених гряницях часу — точкою рівноваги (О. М.) в відношенню до капіталу (змінного) і праці буде та, в якій річний зиск змінного капіталу (а не капіталіста! О. М.) рівнятиметься вартості того капіталу, розділений на таке число,

що рівняється числу літ, обнятих звичайною в даній суспільності економічною обачністю. Хотівши виразити цю стопу зисків в відсотках — скажемо, що річний зиск капіталу (змінного) в даних обставинах рівнятиметься сотні, розділеній на число, рівне числу літ, яке обіймає економічна обачність даної суспільности" (65). Вслід за формулою він широко, аж на 9 сторінках, обговорює соціольогічний чинник „економічної обачности", як мало простудіований в науці, і деколи в своїх міркуваннях є подібний до Бем-Баверка, як от в твердженнях, що „ближчі моменти впродовж всього часу мають більш стимулюючe психічне значіння, а ніж дальші"... (71), або що „продукція того, що починає пізніш отримувати висліди своєї праці, менше вдовольняє нахили середнього чоловіка" і це вимагає „якоїсь вартісної наддачі для нього, якоїсь премії" (71). — Та всеж в цьому не наслідує Рильський Бем-Баверка.

Треба признати, що теорія Рильського нічого на дає до розвязки проблєми розпреділення. Він говорить про рівновагу між капіталом і працею, якої в дійсності з часу повстання капіталізму ніколи не буває, говорить про таку рівновагу тоді, коли якраз при розгляді явищ розпреділення йому треба говорити про взаємовідношення, а не рівновагу прибутку капіталістів і заробітничої платні робітників капіталістичних підприємств (в його цікавій термінольогії — „заповзяти"); врешті, річний зиск капіталіста не означається „вартістю" (тобто ціною О. М.) „змінного капіталу, поділеного на звичайну передбачливість", як виходе з формули: в гру увіходить звичайно не тільки „змінний", але увесь капітал інвестований в підприємство, а для розміру зиску економічна передбачливість, в змислі Рильського, майже ні при чім. Від вартости змінного капіталу й економічної передбачливости можна прийти і приходять, що є зовсім вірно, не до зисків його, а до амортизації капіталу...

Він сам випроваджує далі зі своєї формули такі консеквенції: „сума зисків (зі змінного капіталу О. М.) буде тим більша (при однаковому триванню часу продукції), чим більший буде капітал, а при рівному капіталі тим вона буде більша, чим довше триватиме даний продукційний оборот". І далі — „при капіталістичній продукції вартість (коштовність, а скорще ціна О. М.) продукційна" означується „сумою капіталу (змінного), який служив до виробу продукту, плюс зиски цього капіталу". „Рівність між вартістю (ціною О. М.) продуктів і вартістю капіталу змінного єсть зиск капіталу" (74). З невірних формул можуть вийти тільки невірні консеквенції. Чим більший буде „змінний" капітал, тим не завсігди буває більший зиск: це залежить від конструкції підприємства, а в випадках перекапіталізації, навіть настає надмір. А при рівному капіталі зиск не зростає з удовженням в часі продукційного обороту, а навпаки зменшується: зиск відноситься до одного господарського року і чим більше впродовж його відбудеться оборотів, тим більше одержується зиску. І далі вартість (ціна) продукту зовсім не означується сумою капіталу „змінного" плюс зиски від нього. Сума капіталу „змінного" просто зовсім ні при чім в процесі ціноуложення. Врешті, зиск теж не так одержується, як каже автор. Він правда є „різнотою", але між вартістю (ціною) продуктів та всіми коштами виробництва, а не вартістю одного лише капіталу змінного, як каже автор: його лише частина і саме амортизаційна входить в склад коштів виробництва..

Автор розяснює свою формулу, що „тільки змінний капітал приносить зиски" в тім змислі, що „вона обіймає собою яву у всій ширині"..., не суперечить фактові приносіння зисків матеріяловим капіталом..., навпаки обіймає собою цей факт"... (77) За тим розглядає відношення своєї формули до дійсного життя і знаходить її підтвердження й суперечності.

(Докінчення буде)

X.

Галичина піємонтом.

(Виїмок зі статті: „Здалека і зблизька“).

Галичина Піємонтом? Так! Галичина Піємонтом України, українства, відроження українського народу в будуччині! Хто бачив, хто чув, хто читав про свято „Українська Молодь Христові“, той не сумнівається у Галицький Піємонт!

7. травня ц. р. відбулася величава маніфестація. 120 тисяч під прапором Христа! Галичина-Піємонт України. Сьогодні така маніфестація неможлива ані в Києві, ані в Харкові. Вона відбулася у Львові. Сьогодні вулицями Києва і Харкова з диким ревом сунуть тисячні маси безбожників На вулицях Львова — Українська Молодь Христові! Галичина Піємонтом України! Галичина — завдаток майбутнього відродження. Так! Тут в Галичині нині находиться точка тяжости українства. Тільки тут можлива українська культура на західно-европейських християнських основах, тільки звідси може прийти обнова на придніпрянський степ, спалений більшовицькою пожежою!

Галичани! Памятайте, що Галичина-Піємонт України. Дорожіть ним. Збережіть спокій і рівновагу духа. Ділайте з пляном і розумно. Будучність належить до нас!

„Органічна праця“ перемогла. Демагогія провалилася. Та демагогія, що признає або все або ніщо. На українське громадянство, на українську молодь мають вплив краєві зрілі чинники. Краєві чинники перебувають в краю. Вони знають край. Знають положення. Знають уклад сил. Знають, що слід, чого не слід. Тому вони ділають зі застановою. Тому здають собі справу з наслідків. 7. травня ті чинники перемогли. Демаґоґія, що все відкликувалася до „народніх мас“ як до „своїх батьків“ закашлялася останнім передсмертним кашлем сухітника. „Вічная їм н е п а м я т ь“, тій демагогії, що перший або другий рік як почала голитися і вже виступає „в імя живих, мертвих і ненароджених“, тієї демагогії, що у 18—20 р.р. життя „спасає Україну, людство, весь світ, спинює історію“ а... у 25—30 р.р. вдоволена, якщо може жити життям пересічного громадянина з Куликова!

В звязку зі Святом „УМХ.“ в царстві демаґоґії настав „мир і тишина“.

Всі демагоги помирилися: з України, Польщі, білої і червоної Москви. Всі зійшлися на одному: Одно задумали і одно заговорили. „Ілюстрований Курієр Цодзєнний“ проти свята „УМХ.“ Очевидно через польський націоналізм. „Русскій Голос“, „Земля і Воля“, варшавське митроп. „Слово“ — проти свята „УМХ“. Через московський націоналізм. „Українська Думка“ — проти свята „УМХ.“. „Наш Клич“ — проти свята „УМХ“. Всі „націоналісти“ та імперіялісти, всі звеличники „творчого насильства“, всі визнавці засади, що „моральне те, що корисне“ зійшлися

разом у гостинниці „**Демаґоґія**“. І почали пити. Хто „біле“, хто „червоне“. „І обняв брат брата“... Ха, ха, ха, ха!!!

Українське населення Галичини — не стало „масою“, яку женуть по своїй вподобі ріжні демагогічні погоничі. Ні! Воно має своїх провідників! Воно їх знає, шанує і за ними йде! Провід українського населення Галичини — це перш за все Церква і духовенство. Гр. католицька Церква — одинока традиційна установа, що вяже минуле з сучасним, що стоїть вище національної злоби дня, що бачить своїм зором дальше ніж зір одного нашого нервозного покоління. На її чолі стоїть у Галичині нащадок старого боярського роду, роду, що памятає ще галицьких князів. Який це був гарний образ, коли багато тисячні маси української молоді проходили під благословення митрополичого хреста! Синтези розуму і почування! Досвіду і сили! Традиції і сучасности! Проводу і народу!

Греко-католицьке духовенство! З його рядів вийшло галицьке національне відродження. Воно засимілювало велику частину інтелігенції з народніх низів. Воно дало сірих і невідомих робітників у глухих галицьких селах. Воно було справжньою аристократією для народу, що втратив і не зумів приєднати старої шляхетської верстви! Для 7. травня ц. р. виявилося, що воно не втратило свого значіння, що воно має послух!

Церков дисциплінує почування, думки і чини. Церков дає таку нам потрібну рівновагу між розумом і почуванням. Тому свято „УМХ“ це величня перемога над українським... Будь ласка, підставте самі наймення...

Рецензії.

О. Кобець: **Над безоднею.** Хроніка великої драми. Накладом видавництва „Родина“. Львів, 1933, 16⁰. Частина І: Напередодні, ст. 112. Частина II: Земля дрижить, ст. 99.

Хто є Кобець? Молодий письменник початківець, дописувач з провінції до київського щоденника „Рада“, талановита людина, хоч самоук без вищої, а навіть без середньої освіти. В р. 1913 видав у Каневі малу книжечку ще дуже молодечих віршів „Ряст“, що їх сам пізніше називає „незграбними й наївними“. У черговому році мав писати більшу розвідку з нагоди ювилею Шевченка (століття з дня народження), вибирався в родинне село Тараса, але саме тоді постигла його війна й мусів іти в салдати. Спершу був звичайним рядовим, пізніше військовим наколесником, далі мотористом, а накінець телєфоністом. Боровся на пруському фронті (Сувалки, Мазурські озера), пізніше в Галичині й у Карпатах, дослужився трьох георгієвських хрестів (найвища відзнака в давній Росії за хоробрість), поки коло Жидачева весною 1915 року не попав у полон. Проживав у мадярських та австрійських

таборах полонених (Естергом, Гаймашкер, Фрайштат), вернувся до батьківщини й тут дня 17. січня 1918 року згинув у бої з більшовиками в Києві на Софійській площі. Ось сухі дати короткого, передчасно прорваного життя.

Перед двома роками совітське харківське видавництво Л. і М. (Література і Мистецтво) видало віднайдені спомини Кобця: „Записки полоненого" в двох томах. Перший називається „Напередодні", другий „В неволі"[1]). Недавно львівська „Родина" (що видає тижневик „Неділю") почала передруковувати цей твір під зміненим заголовком. Первісний („Записки полоненого") видавався мабуть занадто скромний і тому дали більше літературний, більше поетичний і претенсійний „Над безоднею". Перший том поділено на дві малі частини, для першої з них залишено заголовок цілого першого тому „Напередодні", другу названо також поетично „Земля дрижить". Другий том мабуть теж поділять на дві половини.

Скромний записник скромного початківця поета й сірого рядовика, виданий своєчасно міг би дійсно стати ревеляцією української літератури. Сьогодні робить трохи дивне враження. Відразу скажім, що це одна з найкращих наших книжок про війну. Безперечно Кобець перевищає всіх галицьких так званих стрілецьких повістярів. Ні один з них не може з ним навіть рівнятися. Навіть реклямований Турянський видається при Кобцеві блідий та паперовий. Простота, змістовність, ядерність, обмеження ефектів, небалакучість, стилістична дисципліна, сила мистецької експресії (виразу), правдива, а не книжкова війна, враження чогось пережитого, чогось автентичного, епічність чистої води — ось прикмети цієї книжки. Спосіб оповідання хронікарський. Події чергуються в такому порядку, в якому відбувалися в дійсності. Автор переповідає один епізод, кінчить його й переходить спокійно до наступного. Немає тут заплутаної, чи хоч би компонованої фабули, а тільки низка окремих випадків, що пливуть безперервно один за одним, повязані лиш особою героя, а одночасно оповідача. Така повістева техніка не належить до складних і майстерних та проте може дати добре вжита ще й сьогодні досконалі висліди. Кобець уживає її блискуче; його книжку читається з великим зацікавленням. Одним словом книжка більше ніж непересічна.

Треба теж сказати отверто, що „Записки полоненого" це повість пацифістична в повному розумінні цього слова. Просто не хочеться вірити, що твір Кобця більш як на десять літ випередив Ремарка й ремаркістів. Майже всі характеристичні постаті, майже всі клясичні типи пацифістичної белетристики стрічаємо вже в нашого автора. Нелюдський, огидний військовий лікар, озвірілі, тупі й брутальні підстаршини, молодий офіцер ідеаліст, що розбивається об тверді стіни дійсности, жовнір, що готовий наложити на себе руку й найстрашніше поранити самого себе, щоб

[1]) I ст. 152, II ст. 189 ДВОУ — ЛІМ, 1931.

тільки видобутися з пекла фронту, вищий старшина садист і дегенерат, вищий старшина, що тримається здалека від лінії бою й подає фалшиві рапорти про свої геройства та перемоги, крутії, що самі збивають велике майно на харчах, а жовнірів живлять гірше собак — це маємо в Кобця, й усе це прикмети пацифістичної повісти. Ще одна типова прикмета всіх творів цього роду: на війні найважнішою річчю не є боротьба, не є ідеї, навіть не смерть, а тільки... пожива. Кобець, просто урочисто описує хвилини їди. Вони висовуються чи не на перший плян. І ще одна цікава річ висунена в творі Кобця, подібно як і в інших пацифістичних творах: на війні затираються національні ріжниці. Люди ріжних націй, навіть ворожих стають такими самими „жертвами ненажерного бога війни" („Земля дрижить" ст. 30) і це їх обєднує. Зникає ворожість, лишаються тільки нещасні, сірі люди. Такий підхід виступає в Ремарка і всіх ремаркістів, подібний і в Кобця. Полк, що в ньому служить наш автор, є типово міжнародний. Найближчими другами Кобця є поляк (Стах Діяловський) і москаль (Антошкін).

Коли йде про пацифізм Кобця, то він є зрозумілий і навіть оправданий. Молодий українець не міг знайти ніякої ідеї в боротьбі проти німців та австрійців. Він мусів бунтуватися проти такої війни. Одначе Кобець пізніше добровільно боровся за батьківщину й віддав за неї своє молоде життя. Кобець — це незвичайно симпатична, культурна й вартісна постать. Але іноді буває, що книжка якогось автора діє в противному напрямі, як він собі цього бажав. Книжка унезалежнюється від свого творця.

На прикінці ще одна заввага. З огляду на те, що видавництво призначило книжку Кобця для масового поширення між найширші читацькі круги, треба було вичеркнути в ній кілька драстичних сцен, які при злім зрозумінню можуть бути для молоді з морального боку небезпечними.

Вражає прикро незвичайно хаотичний правопис. Львівське видавництво, передруковуючи, змінює харківський правопис, але робить це непослідовно. Залишилися слова, писані типово по „академічному" (напр. мільйони), а з другої сторони введено непотрібно до твору наддніпрянського письменника галицькі провінціоналізми (хоч би в заголовку „дріжить" — має бути дрижить). Виходить з того, що одне й те саме слово на одній і тій самій сторінці пишеться на ріжні лади. Стрічаємо багато неймовірних дивовиж, напр. „організовані й неорганізовані" („Земля дрижить" ст. 7), а навіть „самого" (sic! ст. 48), „гостра" (sic! ст. 59), „я міг" (sic! ст. 65). Незахована милозвучність: „грав в карти" (ст. 6), „не хотів вбивати" (ст. 60), „вів в наступ" (ст. 86) тощо.

В. Василевич.

Z. M. Kudéj: **Horalská Republika.** Roman z Podkarpatske Rusi, 1932, Praha, ст. 327.

В названім романі відомий чеський белєтрист талановито змальовує одну з кількох драм визвольної боротьби української людно-

сти в час після світової війни. Як відомо, найбільш свідома частина нашої людности Угорської Руси, гуцули, насамперед Ясіня, попросивши від станиславівського уряду Західньої Области Укр. Нар. Республіки на керівничі ролі групу українських старшин, під їх проводом повстали супроти Мадярщини, оголосили свою „горальську республіку“ і повели наступ з Ясіня в напрямку на Густ, де в той час відбувався конгрес закарпатських українців, що вирішив прилучитися до Західн. Обл. У. Н. Р., а тим самим і до Соборної України. Підступний нічний напад румунського війська на нечисленну залогу українських героїв в Мармарош-Сиготі розбив той плян наступу; за тим пішло подібне ж підступне заняття румунами всеї мадярської гуцульщини. Горду свободолюбиву гірську гуцульську людність брутально знасилувано, з масою жертв, не кажучи вже про розбиті надії злучення в одну Соборну Україну.

Оту то драму взяв Кудей за канву, на якій він розписав свій роман не лише соціяльного, але, ми б сказали, й соціольогічного характеру. Кудей старанно вивчив весь хід подій, характер людности, її звичаї, повіря, її оточення фізичне й соціяльне. З глибокою симпатією до гуцулів, до їх боротьби, до їх політичного ідеалу, до українців, змальовує Кудей переживання обраних ним героїв-гуцулів та ту віроломну ролю, яку відносно них завсіди відогравало тамошнє жидівство, а також ті насильні способи, яких допускалися мадяри, а потім тимчасові окупанти румуни. Автор остільки точно розвідав і висвітлив перебіг подій „Горальської Республіки“, що його роман іноді переходить в художньо написану історію.

Твір видержав автор в реальних тонах. Лише наприкінці уважний читач може на кількох сторінках помітить відтінки, ми б сказали, деякої надуманости, що однак губиться в сильнім вражінні з цілости.

На скільки знаємо, наша історіографія ще не встигла обслужити подій, звязаних з заміром Угорської України по світовій війні відірватися від Мадярщини. Лише угро-руський поет Гренджа-Донський зачеплює деякі події, звязані з Ясінською республікою та в літописях „Червоної Калини“ знайшов місце опис повстанчо-визвольної акції гуцулів. Але ж під командою укр. старшин в той же час і таксамо без офіційної участи станиславівського уряду—хоч не без його фактичної згоди — подібні ж повстання організовано і в напрямках через Верецький і, здається, Ужоцький просмик. Все те чекає висвітлення.

В данім разі перед нами випадок, що повістяр дав схему подій раніш історика. Тим цікавіший його твір і для нашого читача. З поліпшенням стану наших видавництв напевно „Горальська республіка“ зявиться в перекладі і на українську мову й стане — сподіваємося — улюбленим твором українських читачів.

Проф. О. Мицюк.

V. de K. **The Ukrainian Church** (Українська Церква) „The Investigator". N 4. Februar 1933.

„The Investigator", орган українських монархістів, прихильників б. гетьмана, ген. П. Скоропадського, що виходить в англійській мові при ближчій участі п. В. Коростовця, помістив між ін. невелику статтю про Українську Церкву та її минуле, підписану літерами „В. К". (V. de K.) Незрозуміло, яким чином ця стаття попала на сторінки неначебто монархістичного органу. Бо ціла згадана стаття В. К. писана в ліберально-демократичному дусі, з перекручуванням історичних фактів, вигадками й вихвалюванням анархістичної (з церковного погляду) секти липківців-самосвятів[1]). Так нпр. В. К. запевняє, що гетьман П. Скоропадський скликав церковний собор, який — завдяки його невтомним старанням — відновив незалежність Української Церкви од Московського Патріярха!... В дійсності, було як раз *навпаки*: Всеукраїнський Церковний Собор, скликаний за часів гетьманування ген. П. Скоропадського, значною більшістю голосів відкинув проєкт відокремлення Україн. Правосл. Церкви від російської. — Далі, В. К. пише, що нині зірвані вже всі звязки між Українською й „Московською" Правосл. Церквами. В дійсності ж, Українська *Православна* Церква на Вел. Україні залишається й до нині під владою „Патріярха Московського й всієї Росії й України"; зірвала звязки з Російською Церквою не Україн. Правосл. Церква, а секта самосвятів-липківців, яка зрештою пізніше — на жадання більшовиків — розвязала свою „єрархічну" організацію й нині сильно підупадає. — А далі ще дивовижніше: по словах В. К., українське правосл. духовенство нині бачить в Константинопільськім Патріярсі свого „глава й релігійного вождя"! Це вже чиста фантазія п. В. К. — Або ще кілька прикладів з того, що пише В. К. про давніше минуле Україн. Правосл. Церкви: В. К. підчеркує з одного боку великі ріжниці в устрою Української й „Московської" Правосл. Церков, а з другого боку — вплив Католицтва на Україн. Правосл. Церкву (і в тім і в другім є очевидно частина правди; можна лиш дискусувати над тим, як великі ріжниці між Україн. й Рос. Правосл. Церквами та оскільки великий був вплив Католицтва на Україн., а також і Російську Правосл. Церкву); а далі вказує лише єдину істотну „ріжницю" між Укр. й „Москов." Правосл. Церквами: а саме, в Укр. Прав. Церкві священиків вибирали, по словам В. К., церковні брацтва й взагалі сильний був вплив світського елєменту; натомісць, у „Московській" Церкві все було

[1]) Належну оцінку самосвятства — липківщини дав у „Дзвонах" (1931, ч. 1) проф. М. Чубатий у ст. „Релігія ціллю чи середником". Порів. ще цінні статті про самосвятство о. М. Каровця в „Н. Зорі" й „ЛНВ".

Просимо вирівнати передплату за І. квартал б. р.

та прислати передплату за II. квартал б. р.

в руках епископів! При тому виходить так, начебто ця „ріжниця“ повстала в наслідок впливу „польського“ Католицтва на „Українське Православіє“, — отже начебто Католицтво сприяло розвиткові в Укр. Прав. Церкві антикатолицьких, протестантських засад! Цікаво теж, що автор статті, поміщеної в монархістичнім органі воліє демократичний устрій у Церкві від влади епископів, а владу епископів вважає за якесь зло! До цього ще слід додати, що демократичні засади й зокрема вибори священиків парохіянами в Великоросії існували від давна й були широко розвинені, на Україні поширилися були лише хвилево[1]). — Про Митрополита П. Могилу В. К. каже, що завдяки його зусиллям „сильно зміцнилися звязки між Україн. Церквою й Константинополем“. В дійсності ж, Митр. П. Могила як раз навпаки змагав до цілковитого унезалежнення Україн. Церкви від Константиноп. Патріярха й створення Українського (точніше Укр.-Білорус.) Правосл. Патріярхату і дійсно допровадив, після двох гострих конфліктів з Константиноп. Патріярхами, до повного фактичного унезалежнення від них Київської Митрополії. — Думаємо, що наведених прикладів (можнаб навести їх більше) вистарчить, щоб оцінити статтю п. В. К.; хоча для того, аби вповні зясувати характер цієї статті, треба б навести майже всю: щойно тоді побачили б читачі ту хаотичність, яка в ній панує. Мимо цього стрічаємо прихильну згадку про цю статтю В. К. — на сторінках другого органу прихильників б. гетьмана (див. „Хл. Шл.“, 1933, ч. 9., с. 4.[2])

Вячеслав Заїкин.

З тієї статті як і з багатьох інших бачимо, що оба органи прихильників б. гетьмана є дуже далекі від того клясократичного монархізму, консерватизму, світогляду й світовідчування, що їх усвідомив Укр. Громадянству своїми творами Покійний В. Липинський. *Ред.*

Oriens. Dwumiesięcznik, poświęcony sprawom religijnym Wschodu. Wydaje Misja Wschodnia OO. Jezuitów w Polsce. Redaguje *ks. Jan Urban T. J.* Kraków. 1933. R. I. N. 1. (Styczeń-luty) i N. 2 (Marzec-kwiecień). По 32 стор., 8⁰.

Новий часопис, присвячений церковним справам Сходу, а головно унійній справі на т. зв. „Східних кресах“, має основним своїм завданням боронити й пропаґувати унійну акцію (й східний обряд у ній) серед польського громадянства, значна частина котрого сильно невдоволена з теперішньої унійної акції на „кресах“. Імя редактора, визначного знавця східних справ, автора низки вельми цікавих праць про ті справи (м. ін. голосної, ревеляційної книжки про Макрину ніби — Мечиславську) й рівночасно з тим редактора вельми поважного місячника „Przegląd Powszechny“, говорить,

[1]) Питання про способи заміщування священичих посад на Україні докладно освітив М. Грушевський у V томі „Історії України-Руси“, порів. ще мої праці: „Ustrój prawny Kościoła ruskiego w okresie przedtatarskim“. (Sprawozd. Tow. Nauk. we Lwowie, 1930, III), „Ustrój wewnętrzny Kościoła ruskiego w XV i XVI w.“ (ibid., 1931, III) і „Участіе свѣтск. елемента въ церк. управленіи... въ Кіевск. Митроп. вѣ XVI—XVII вв.“ (варш. 1930).

[2]) Зрештою, в ідеольогії прихильників б. гетьмана бачимо останніми часами (по розриві з Вяч. Липинським) неначебто перехід від клясократичного монархізму до... демократичного парляментаризму, що особливо виступає в спробі п. Вол. Левицького довести неважність зречення б. гетьмана від гетьманської влади тим, що це зречення не знайшло потвердження з боку парляменту, а також у статті п. А. Б. „Що таке монархія“, уміщеній в Хл. Шл.“ (1933, ч. 9) ітд.

розуміється, само за себе. Появу цього нового часопису укр. катол. преса (Мета, Нива) привітала прихильно; натомісць польська преса здебільшого поставилася до нього критично, а деякі польські часописи (нпр. „Kurjer Wileński") навіть гостро неґативно, так само, як варшавська правосл. ґазета „Слово". Ми в цій рецензії не маємо наміру займатися ані церковно-ідеольоґічною, ані політично-ідеольоґічною стороною „Oriens"-у й хочемо лише зупинитися на уміщених в нім історичних статтях, з котрих деякі заслуговують на більшу увагу, не вважаючи на їх коротенький розмір. В ч. 1. особливо цікаві 2 статті: „U źródeł polskich uprzedzeń wobec Akcji Unijnej" проф. О. Галецького і „Św. Kazimierz a akcja unijna" о. І. Урбана. Проф. Галецький, використовуючи найновіші джерельні видання, зясовує м. ін. цікаву справу впливового й багатого „литовського" пана Солтана, котрий при кінці XV в. приступив був до Катол. Церкви, заховуючи східний обряд, але потім — наражений на публичні інвективи, навіть з амвон (ізза свого сх. обряду), лаяний і осміюваний римо-католиками (його називано „псом") — не тільки покинув Катол. Церкву, але й став її найзавзятішим ворогом: тут же подає проф. Г. звістку про недавно видрукований лист Ягайла й Витовта до Констанцького Собору в справі церк.-унії, і т. д. Ще цікавіша стаття о. І. Урбана, в якій він цілковито збиває нову інтерпретацію звістки про старання королевича Казимира в справі заборони будови „руських церков": недавно о. В. Стах і за ним В. Харкевич доводили, що згадана заборона, нібито видана королем Казимиром на просьбу сина, мала відноситися не до православних, а до уніятських церков; о. У. вичерпуюче зясовує неможливість такої інтерпретації. При тім о. У., на наш погляд, цілком правильно, схиляється до висновків славного польського історика Церкви о. І. Фіялка, що взагалі переказ про заборону будування „руських" церков, у наслідок заходів королевича Казимира, це пізніша вигадка. Нажаль, до цієї вельми цікавої статті, мабуть, через поспіх, закрався один історичний недогляд: а саме, о. У. згадує про посольство до Риму (в самім кінці XV ст.) в справі церк. унії від київського правосл. митрополита „Солтана"; в дійсності, таке посольство висилав не митрополит Иосиф Солтан, а митроп. Иосиф Болгаринович. — Деякі історичні відомості є також у статтях: „Osobisty udział ostatnich papieży w nabożeństwach wschodnich" (о О. Петрані), „Orientale, Russicum, S. Antonio" і „Co to jest Kongregacja dla Kościoła wschodniego, a co Komisja dla Rosji". — В ч. 2 „Oriens"-у три статті — історичного змісту: „Stary projekt zaprowadzenia Jezuitów obrządku wschodniego" о. Ст. Беднарського, „Zrównanie obrządków w prawie kanonicznem" о. О. Петрані й „Geneza Seminarjum papieskiego w Wilnie" (б. п.). Проєкт впровадження сх. обряду серед частини Ісусовців (Єзуїтів) повстав уперш на поч. XVIII. ст. Висунув його литовський провінціял Г. вельми популярний провідник Товвія Петрані, автор богосл.-полем. твору „Studium polemicum pro doctrina catholica"... (1716 р.) проти протестантів, з додатком про ріжниці між католицтвом і православієм. Проєкт не був переведений у життя. О. Беднарський подає в своїм коротенькім нарисі, крім того, ще кілька цікавих даних. — о. П. зясовує, як ступнево розвивалася ідея рівноправности осібних обрядів з західним. Довший час на католицькім Заході латинський обряд уважали за вищий від східніх, що відбивалося і в канон. праві й у практиці. Ще навіть папи Венедикт XIV, Лев XII і Пій IX трималися погляду про вищість лат. обряду. Щойно папа Лев XIII і його наступники переводять рівноуправнення східних обрядів з латинським. — Третя стаття „Geneza Seminarjum papieskisgo w Wilnie" оповідає коротко про обставини, цілі та перебіг заснування папської уніятської семинарії в Вильні в 1582 р., в наслідок заходів відомого папського леґата до Москви Посевіна. Семинарія ця мала бути спершу місійною й готувати місіонарів до праці на Білорусі, Україні й Московщині, але по Берест. Унії стала готовити кандидатів на гр.-катол. священиків на Україні та Білорусі.

В. Заїкин.

Хроніка.

† **о. Олександер Стефанович** (17. VII. 1847—23. V. 1933). Один з найвизначніших укр. громадян старшого покоління. Уроджений як син священика в Озерянах коло Товмача по скінченню станисл. гімн. 1867 р. й університету у Львові й Відні 1873 р. став професором-катехитом обох учит. семинарій (муж. і дів.) у Львові (1873—1907), де виховав кадри свідомих укр. громадян. Член-основник багатьох укр. інституцій („Діла“ 1880, Укр. Педаг. Т-ва 1883, нац.-політ. організації „Народна Рада“ 1883), член Гол. Вид. „Просвіти“, що керував видавничим відділом, член укр. нац.-дем. партії і Народн. Комітету, член Надз. Ради „Нар. Торговлі“ і „Краєв. Союзу“, голова (від 1908 р.) й реорганізатор „Достави“, а врешті почесний член Т-ва св. Ап. Павла, „Рідн. Школи“ (від 1923) і „Просвіти (від 1929) мав час поза громадянською і публіцистичною працею занятися й наукою. Опрацював він першу в тім роді „Укр. Бібліографію“ (в рр. 1877—79), оголошену в Слов. Бібліог. Збр., перший підручник для сер. шкіл „Історії християнсько-кат. Церкви (1878, а друге вид. 1903) і перший молитовник укр. мовою. Дальше був автором цінних, з науковим значінням брошур „З передвоєнних документів“ 1929, „Висвітлення до історії львівс. синодів з рр. 1891 і 1897“, 1924, автор многих меморіялів до Риму в церк. справах з історичним значінням, врешті видавець споминів о. С. Матковського „Три синодальні архієреї“, 1932. З Покійним зійшов в могилу великий і рухливий громадянин, що на кожному полі укр. життя лишив цінний слід своєї праці.

† **Микола Хвильовий** (псевдонім, правдиве прізвище невідоме) (1893—1933) талановитий укр. більшовицький поет, автор творів, що вийшли повним виданням в рр. 1928-9. До них належать збірки оповідань „Злочин“, „Осінь“ і „Сині етюди“ та збірки поезій „Молодість“ і „Досвітні симфонії“. Дальше відомі його роман „Вальдшнепе“ і поема „Елєкричний вік“. Очевидно, твори його, хоч талановиті, пересяклі густо погубними більшовицькими шкідливими ідеями. Зрештою під ідеольогічним оглядом в його творах замітний хаос. Поет немов шукав шляхів і перекидався з одного на другий, часами цілком противний до попереднього. Знайдемо в нього теж твори, звернені проти більшовизму. В останнім часі написав він критичні студії „Думки проти течій“, за що визнали його більшовики ухиловцем та „шумськістом“ і переслідували.

„Діло“ (ч. 119. і 120. ц. р.) помістило переклад того самого уступу з книжки Джовані Папіні „Гог“ („Відвідини у Лєніна“), який „Дзвони“ кілька місяців тому випечатали на своїх сторінках (жовтень 1932). Уступ той безперечно цікавий, але чи не краще було б замість повторення зазнайомити укр. громадянство з іншим устопом і в цей спосіб збільшити українське перекладне письменство?